هیوا

گوڤاریکی ئەدەبی و زانستییە مانگی جاریك دەرئەچی

ژمارە ـ ٤ ـ سال ـ ١ ـ خەزەلوەر ـ تشرینی یەکەم ـ ١٩٦٧

لەم ژمارەیەدا

١ ـ میژووی شاری کەرکوك
٢ ـ جیگای میری گەورەی رەواندز : محمود محمد
٣ ـ چون زمانە کەمان بنوسین : ب
٤ ـ کوردانی بەناوبانگ : جەمیل بەندی
٥ ـ وورد بونەوەیك لەشعرو کوردی ـ هومەر حسنوی
٦ ـ بیرەوری (جەلالی) ی : ئەحمەد خواجە
٧ ـ جوانی : شاکر فتاح
٨ ـ شیرپەنجە : ووریا ئەمین رەواندزی
٩ ـ دیوانی هیوا
١٠ ـ نمونەی کوردی پەتی : محمد مصطفی کوردی
١١ ـ سەربەستی ئافرەت « پاشماوە » : کامەران
١٢ ـ پیاوانی نەمر

١٣ ـ كشت و كال ـ لوكه ـ : عثمان رضا
١٤ ـ بەشی هیواو خوێندەوارانی
١٥ ـ بەشی لێکولینەوە
١٦ ـ چیروکی ژمارە

لەشعری کامەران

ئەی کورد ،.. گیانی خوم لە لا شیرینـــە
وا ئەیدەم بەتو ، نەڵێی بەخشـــــینە
چونکە هی خوتە ، کوا گیـــانی منــە
تو نەبیت ژینی ئیمـــە مردنـــە .
« با ئەم لە شەی من بێت بە خوڵە مێش »
« گلینەی دوشمن بهینیتە ئێـــش »

خویندەوارانی بەرێزو خۆشەویست

بەهیمەتو پشتیوانی ئێوەوە گۆفاری هیوا جار لە جـــار زیاتر رووناکی ئەخاتە دڵو دەرونی نیشتمان پەروەرانی دڵسۆزەوە ..

لەم ژمارەیەدا گەلێ باسی پڕ سوودو گرنگ ئەخوینیتەوە لەوانە : میژوی شاری کەرکوك ، کوردانی بەناوبانگ ، کورد لەبەر چاوی بێگانە .. هتد لە هەموی گرنگتر « نوسینی زمانی کوردی‌یە » کە (محامی ئیبراهیم ئەحمەد) نوسیویتی ، ئیمەیش بۆ ئەم باسە لە « گۆفاری هیوا » دا چەند لاپەرەیەکمان تەرخان کرد کە نوسەرانی بەرێز بیروڕای خویانی تیا دەربڕن ، کە لە پاشانا ببی بە بنگەیەك بە ئاسانیو بێ هەڵە بتوانرێ هەمو شیوەکـــانی زمانی کوردی پێ بنوسرێت .

هەندیك وەکو لەسەری راهاتون ئەڵین تا زمانی کوردی بە تیپی عەرەبی بنوسرێت ئەبێ پەیڕەوی جوری نوسینەکانی زمانی تورکی کونو فارسی بکریت بەڵام ماموستای بەنرخو زمان شوناس پایەبلند توفیق وهبی بەگ ئەڵێ پێویستە تا کوردی بە تیپی عەرەبی بنوسرێت بۆ هەر دەنگە ئیشارەتیکی تایبەتی دابنریت بۆ ئەوەی بە ئاسانیو رەوانی بخوینریتەوە ، وەکو ووشەی (تیر ، تێر) ، (پور ، پۆڕ) ، (گول ، گوڵ ، گۆل) کە ئەمانە هەمو تیپەکانی وەکو یەکن بەڵام بەو ئیشارەتانە جیا ئەکرێنەوە .

ئنجا داوا ئەکەین لە هەمو خۆیندەوارە خوشەویستەکانی ئەم گۆفارە لەم روەوە ـ ئەوانەی شارەزانو دەستی نوسینی‌یان هەیە ـ بی‌لایەنگیری چۆنی بە باش ئەزانن بۆمان بنوسن چونکە لەم کاتەدا لەمە بەولاوە هیچ هۆیەکی تر نابینین کە نوسینی زمانی کوردی پێ یەك چەشن بکرێت ، بام ئەوەشمان لە بیر نەچێت کـــە دووبارەی ئەکەینەوە لە کەمیو کوڕی‌مان خوش مەبن بۆمان بنوسن ئەگەر هەڵەیەکتان دی‌راستی بکەنەوە بۆ ئەوەی جاریکی تر ئەو هەڵەیە دووبارە نەکریتەوە تاوەکو بەو ئامانجە بگەین کەئاواتی بۆئەخوازین .

مێژوی شاری کەرکوك

بەکورتی وەرگیراوە
لە کتێبی « مێژوی شاری کەرکوك »
دانەری ماموستا عرب فهمی
و
« گەشتێك لە کوردستانا » ی
ماموستا علاء الدین سجادی

٤٥٠٠ – ٤٠٠ پیش زایینی لە مێژوی (کلدانا) شاری کەرکوك بە (ئارقە) ناو براوە ، لەدوای پێنج شەش (سەدە = عصر) ئەم ناوە گوڕاوە بووە بە) کەرخ کرمای (وەلەو سەر دەمەدا سنوری شاری کەرکوك زۆر گەورەو فراوان بووە ، لای ژووروی زێی بچوك ، لای خواروی نەهرەوان ، لای روژئاوای رووباری دجـــلە نزیك بە تکریتو سامەڕا بووە ، وە بەشی رۆژهەلاتی لەگەڵ ئیرانا هـــاو سنور بووە •

کەوەختێ ئەسکەندەری گەورە ئەم ناوچەیەی داگیر کردووە دوای ئەو (سلوك) یەکان ناوی شارەکە گوڕاوە بە (کەرخ سارخ) •

لەمێژوی گشتی‌دا مستشرق (سیرجۆن ملکن) ئەڵێ :ـ لەدەوری فتوحاتی ئێرانا ئەم شارەو ناوچەکانی دەورو پشتی بەهۆی لەشکر ئارایی نەتەوەکانی دەورو پشتی‌یەوە دانیشتوەکـــانی زۆریان لەژێر پێ‌دا شیلراون وە کوشتارێکی زۆریان لێ‌کراوە •

بەواتەی بیستراو شاری کەرکوك (بەخت النصر) بنیاوی ناوە وە مێژوی بیناکردنی لە دەوری کلدانیەکانا بووە ماموستا علاءالدینیش

لەگەشتەکەیا باسی میژوی ئەم شارە ئەکات ئەڵێ :ـ لە سالی « ٦٥٦ » ی کۆچیدا کە هەلاکو پەلاماری شاری بەغدادی داوە لەدوای لەدوای کشانەوەی لەو تورکمانو مەغولانەی لە سوپاکەیا بووە تیپیکی لەوانە بۆ بەرهەلستی کردنی ئاژاوەو هەرا لە کەرکوك هیشتوتەوەو لەوێدا نیشتەجی بوون ئەم شارە لە ئەندازەی زەریاوە ٣٤١ مەتر بەرزترە ســــــەر ژمارەی ناوشارەکە ٧٨٫٥٥٤و هی گشت لیواکە ٣١٤٦٠٥ کەسە پانایی زەوی هەمو لوا ٢٠٫٣٧٦ کیلومەترەی چوارگوشەیی یە ٠

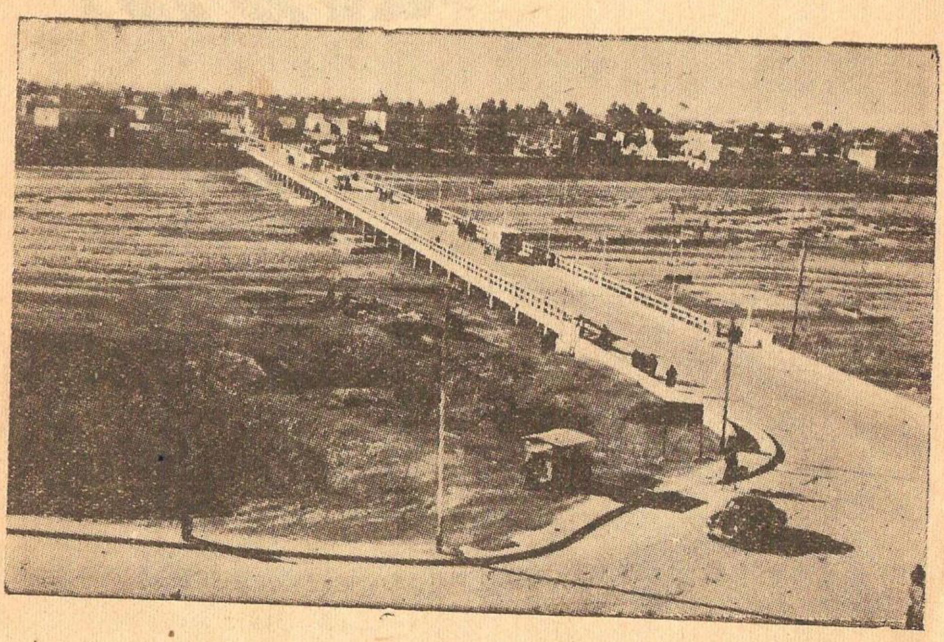

دیمەنیکی شاری کەرکوك

جیگای میری
گـــــەورەی
رەواندز

لەمیژوی نەتەوەی کوردا

کەرکوك ـ بەخامەی : محمود محمد

چاوگیرانیـــــك بەمیژوی نەتەوەی کوردو ، میژوی مـــــیری گەورەی رەواندزا ، بەئاشـــــکرا بومان رون ئەکاتەوە کەمیری گەورە میرمحمد ، یەکـــــەمین کەسیکە کەهەولی دابی ئەمارەتە دەرەبەگی یەکانی کوردوستان پاك کاتەوەو ، کوردوستانیـــــکی گەورەی یەك گرتو پیك بینی •

میری گەورەی رەواندز لە ١١٩٨ – ١٧٩٠ دا لـــــەدایك‌بوە ، لەتەمەنی ٣١ سالآنا بووە بەمیری سۆران ، پیاویکێ خۆیندەوارو دوربین بووە ، هەر لەزەمانی مصطفی بەگی باوکیا ، بەریۆە بەدنی ولآتی سۆرانی گرتوەتە ئەستۆ ، چونکە باوکی لەبەر فروفێلی برا کانی لەوزەیا نەمابو کاروباری ولآت هەڵ سوڕێنێ •

میری گەورە هەر کە کاروباری سورانی گرتە دەس ، چەکو

جبەخانەیەکی زۆری کرێ ، وەسەربازی زۆری راگرتو موچەی باشی بۆبڕینەوە ، وەدەستیکرد بە دوروست کردنو ئاواکردنەوەی قەڵاو سەنگەرو پرد ، وەشورەیەکی سەختی بۆ ڕەواندز دوروستکرد ، هەر کەخۆی گرت هێرشی بردە سەر مامەکـــانی وتەفرو تونای کردنو ناوچەکانیانی داگیرکردو نوساندنی بەناوچەکەی خۆیەوە • ئەنجـــا دەستی کێشا بۆسەر دراوسێکانی وەیەك لەدوای یەك وڵاتەکانیـــانی خستە سەر مەملەکەتی سۆران • تاسالی ١٢٥٤ - ١٨٤٦ کە دواساڵی فەرمان ڕەواییەتی سنوری سۆران لەرۆژ ئاواوە گەیشتە کوردوستانی سوریای ئێستا وە لەرۆژە ڵاتیشەوە بوبەهاوسنوری قاجارییەکان ، والی موصل بوبە ژێردەستەی ، هەروەکو خەڵکی بەغـــدا داوایان لێکرد کەبچێ لەدەستی تورکەکان رزگاریانبکا •

لەزەمانی میرمحمدابو کەحەمەعەلی پاشای میسر هێرشی هێنا بۆسەر سوریا ، نامە لەبەینی ئەوو میری گەورەدا دەهات ودەچو ، بۆئەوەی هەردوکیان لەسوریا دا بەیەك بگەن ، وەئۆردوی تورك راماڵن ، بەڵام أستعمارچییەکانی رۆژاوا کە چاویان بریبوە کەلاکی پیاوی نەخۆش - وەك ئەورۆژە بەحوکومەتی عوسمانی یان ئەوت - ماوەی حەمەعەلی پاشایان نەدا پێش بکەوێ ، چونکە ئەیانزانی ئەگەر بێتو حوکومەتی عوسمانی بەوچەشنە لەناوبچێ ، حوکومەتێکی تازەی بەهێزی لە شۆینا پەیدائەبێ ، ئەوەش ئەبێ بەهۆی نەهاتنە دی ئامانجەکانی ئەوان •

با لەباسەکەی خۆمان دور نەکەوینەوە ، میری گـــەورە ناردی لەئازەربایجانەوە خان گێلدی ناوێکی چەخماخ سازی هێنـــا ، کردی بەسەر وەستای دوروست کردنی شیر وخەنجەرو تفەنگو لولەتۆپو

دەمانچە ، نزیکەی ٢٢٢ لولەتۆپی دارشت کـانی ئاسن‌و قورقوشمیان دی‌یەوە ، وەبۆ دوروست‌کردنی چەك سودیان لێ وەرئەگرت ، ئێستاش سێ‌دانە لەولولە تۆپانە ماون ، لەبەردەرکی سەرای رەواندزا دامەزرێنراون • هەروا میری‌گەورە لەچەند چەشن دراوی‌لێدا سێ‌غەرنەداری هەبوو ، کە هەریەکیکیان موچەو مانگانەی تاقمیکیان ئەدا ، مێژوو نوسی تایبەتی دانا سەرگوزەشتەی میرانی سۆرانی نوسیەوە ، گەلێـــك لەماموستا بەناوبانگەکانی کوردوستانی کۆکردەوە ، هێنانی لەرەواندزو دەشتی هەریرا دای‌مەزراندن ، دەزگایەکی دەنگوباس ورگرتنی وردیدامەزراند ، بەم چەشنە ئاگای لەهەموشتێ ئەبو کە لەناوچەی سۆرانا روی بدایە •

میری‌گەورە لەساڵی ١٢٣٤ – ١٨٢٦ دا بانگێ ئازادی مەملەکەتی سۆرانی هەڵدا ، حوکومەتی قاجاریش دانی بەم ئازادی‌و سەربەخۆیی سۆرانەدا نا ، هێزی میری رەواندز گەیشتە رادەیەك حوکومـــــەتی عوسمانی ترسی لێ‌نیشت ، بەسوپا دەرەقەتی نەئەهات ، پەنای بردە بەر فێڵ‌و تەڵەکە ، مەلاکانی ئەوناوەی هاندا کە فتوابدەن : هەرکەس سەر لەفەرمانی خەلیفە هەڵ پێچێ کافرئەبێ‌و تەڵاقی ئەکەوێ •• مەلاکان بەمەشەوە نەوەستان ، میریشیان هەڵ فریواند ناردیانە ئەستەموڵ ، بەڵام نەگەرایە دواوە •• کاربەدەستانی خەلیفە لە کاتی گەرانەوەدا لەناویان‌برد ، جل‌و بەرگەکانی خۆی وزینی ئەسپەکەیان لەناو بازارێ ئەستەموڵا هەراج‌کرد ••

مەبەس لەگێرانەوەی ئەم کورتە سەرگوزەشتەی میری‌رەواندزە ئەوەبو لەباسی کردەوەکانیەوە بتوانین جێگای لەمێژوی نەتەوەی کوردا

دیاری بکەین •

بەڵام بۆ توانینی ئەم دیاری کردنی جێگای میری گەورەیە پێویستمان بەرون کردنەوەی چەندشتی کەش هەیە :

یەکەم ، لەژێر یاسای دەرەبەگی‌دا ، وەنەبێ هەر کۆمەڵە خەلکێك بەیەك زوبان بدۆین ، سنوریشیان یەکو ئابوری‌یان پێکەوەبێ ، هەرچەند خوورەوشتو هەستو عورف وعادەتیشیان یەك‌بێ ، بەڵکو چەندئەمارەت ئەبینین هەموبە زوبانێك قسەئەکەن ، بەڵام هەریەکە ئاغایەکی هەیە ، چەند قەڵاو سەنگەری بۆخۆی دوروست کردوە ، تاقمێ چەكٔ‌بەدەسی راگرتوە ، ئەوناوە ئەخواو فروشتنی ژیردەستەکانی بەدەگمەن لەسنوری خۆیان دەرئەچێ •

دوهەم ، بزوتنەوەی نەتەوەیی لەئەنجامی پەیدابونی بورجوازیەتەوەیە کەبومەسڵەحەتی خۆی ئەمارەتە دەرەبەگی‌یەکان لەناوئەبا وولات ئەکابەیەك وکاریکی وائەکا شروطی پێکهاتنی نەتەوەبێتەدی •

سێ‌هەم ، بێ گومان نەتەوەی کوردیش ، وەکو هەمو نەتەوەکانی کەی گیتی ، ئەبێ‌ئەوقۆناغانە ببرێ کە گەلانی کە بریویانەو ئەی‌برن •

جا ، کەئەمەمان زانی‌و سرنجمان لەمێژوی رابوردوی نەتەوەی - کورد و مێژوی میری‌گەورەی رەواندز داو بۆمان دەر کەوت کەمیری- گەورە یەکەم کەسێکە هەوڵی‌دابێ بۆ ئازادی ویەکخستنی کوردستانو دواهێنانی دەوری ئەماراتی دەرەبەگی ، بەتەواوی تێ ئەگەین میری- سۆران میرمحمد یەکەم نوینەری جوڵانەوەی بۆرجوازی‌و نەتەوەیی میللەتی‌کوردە ، هەرچەند وەختەکەی وانەبو بتوانێ بگا بەئامانجـــــە پیرۆزەکانی ئەوروژەی نەتەوەی کورد ••

جون زمانه کەمان بنووسین

« لەنووسینی ئەم ووتارەدا ، وەکوو ئەبینن ، هیچ جورە ئیشارەتیکم بەکار نەهیناوە کەوا لەم یەکدوو سالی دووایی‌یەدا ، جاروبار ، لەنووسینی کوردیدا بەکار دەهینرین نیازیشم لەمەش دووشتە : یەکەم نامەوی پیشەکی دەری بیرم کەلەم جورە نووسینانە کامیان پەسند ئەکەم • دووەم : لام وایە زوربەی خویندەواری ئیستە ئەم‌نووسینە ساکارە باشتر ئەخوینەوە • »

« ب • »

سەرەتا

لام وایە ، تیکرا ، لەو روژەوە کەزمانی کوردی خراوەتە سەر— کاغەز ، وەبەتایبەتی لە پەنجا سالی رابووردوودا هیچ خویندەوار وەنووسەریکی کورد نیە ئەم پرسیارە جیگایەکی لەمیشکی وەبەشیکی لەژیانی داگیر نەکردبی • لەگەل ئەمەشدا سال بەدووی سالدا رائەکات ، وە زیانی بی‌وەرام مانەوەی ئەم پرسیارە پەرە ئەسینی بەبی ئەوەی زاناو تیگەیشتووان گەلەکومەکی‌یەك بکەن بو نەهیشتنی • وەبو دوزینەوەو دانانی ریگایەکی باش وەبەجی بونووسینی زمانەکەمان تاکو لەم پاشاگەردانی نووسینە رزگارمان‌بی کەوا سەری لەهەمووان شیواندووە، وە ریگەی پیشکەوتن ویەکگرتنی لەزمانەکەمان بردوتە بەست •

ئەلیم گەلەکومەکی ، چونکە ئەو تەقەلا یەکتەنی‌یانەی تائیستە دراوون ، ئەگەرچی کەس ناتوانی بلی هەربەتەواوی بیسوودبوون ، بەلام لەگەل ئەو سوودەشدا کەبوو بیتیان ، تائەندازە یەك مایەی سەر لی‌شیواندنە کەیان زیاتر ،وەماوەی یەك نەگرتنەکەیان فراوانتر کردووە ، چونکە خاوەنی ئەم‌ئەقەلا یەکتەنی‌یانە هەروەکوو نەیان توانیوە لەریگەی گوفتوگوکردن وە نووسینەوە بیرەکەی خویان بەخەلك بسەلمینن ، دەسەلاتی ئەوەشیان نەبووە کە بەزور بەسەریاندا بسەپینن • بویە هەرکەسە بەئارەزووی خوی چونی ویستووە نووسینی خوی‌وا نووسیوە تاوای لی‌هاتووە ئەتوانری بگوتری هیچ دووکەس نی‌یە کە وەکوو یەك بنووسن •

جا لەگیژی ئەم پاشا گەردانی‌یەدا خوینەرەوەی داماویش سەری لی‌تیکچووە نازانی کام جورەیان راستن وەکامیان چەوت ، وەکی‌یان پەیرەوی باشە •

بوئەوەی رەخنە گرتنەکەم لەزاناو تیگەیشتووانی کورد لەراستی لادانی تیانەبی پیویستە دان بەوەدا بنیم کەبەستنی کوبونەوە (کونفرانس) یك کەتاقە ریگایە بوپیکهینانی ئەم گەلە کومەکی‌یە زور کوسپی لەریدا بووەو هەیە•بەلام ئەم پی‌لی‌نانەم گوناهەکەیان کەمیش کاتەوە بەیەکجاری لای‌نابات چونکە باوەرناکەم کەس هەبی بتوانی بلی ئوبالی راستەوخوی نەهینانە پیشەوەو لی‌نەدووانی ئەم مەسەلەیە ، وەتەقەلا نەدان بولابردنی ئەو کوسپانە ، وەبو بەستنی ئەم کوبوونەوەیە ناچیتە ئەستوی زاناو تیگەیشتووان بەتایبەتی ، وەهی هەموو خویندەوارانی کورد بەگشتی •

لەگەل ئەمەشدا ئیستەش نەچووەبچی ، تەنیا ئەوەندە هەیە کەئەبی

دوواكەوتنمان لەپيكهينانى ئەم فرمانەدا ، هەتائيستە ، پتر هانمان بدات بوئەوەى تەقەلا زياتر بدەين كە زووترو باشتر جىبەجىى بكەين [١] .

بەلام لەبەر ئەوەى رەنگە بەستنى ئەم كونفرانســـــە وا بەزووى لەووزەدانەبى . پيويستە هەتاكو پيكدەهينريت وەلەريگاى تيكوشيندا بوپيكهينانى ، دەستەپارچە نەوەستين بەرامبەر بەم پاشاگەردانى نوسينە ، چونكە وەك دەردى گران وايە تالىى راوەستين زياتر ليمانى پيس ئەكا . بويە پيويستە هەرچونيك بووە كاريكى وا بكەين كەبەرى بـــگرى . چاكترين كار كەپيويستە بكرى لەم ماوەيەدا ، بەلاى منەوە ، ئەوەيە كە ئەوچەند گوفارو روژنامە كەمەى كوردى كەهەن هەريەكە بەشيك لەلاپەرەكانيان تەرخان بكەن بو ليكولينــــــەوەى ئەم ناگزووريىيە . وەخويندەواران وزاناو تيگەيشتووان وزمان ناسانيش بەكولودل و گيانيكى پاكى عالمانەوە هاوكارى بكەن لەليكولينەوەو دەرخستنى ديوو

---

(١) ليرەدا بەپيويستى ئەزانم كە چەندقسەيەك بەگوىى كاربەدەستانى بەريزى « يانەى سەركەوتن » دا بچرپينم : « يانـــــە » بەپىى ئەوپەيامەى گرتوويەتە ئەستوى خوى وەلەرووى دەست رويوىيەوە تاقە دامەزراويكى كوردە كە لەووزەيدابى بەئەركى پيكهينانى ئەم چەشنە كوكردانەوانە هەستى نەك هەر بوئەم فرمانە بەتەنيا بگرە بوليكولينەوە وەچارەكردنى هەموو جورە ناگزووريكى كەى زانستى وخويندەوارى كورديش . وەبەم جورە كردەوانە يانە نەك هەر پەيامى راستەقينەى خوى بەگەلى كورد رائەگەينى ، هەروەها ريگەش پائەكاتەوە بو دامەزراندنى « ئاكاديمى » يەكى كوردى ــ ئەوبيرە بەرزە جووانەى ماموستا « جەمال نەبەز » لەناملكەى « نووسينى كوردى بەلاتينى » دا لەزمان ماموستا « عوسمان صەبرى » يەوە ئەىگريتەوە .

دەروونی ناگزووری‌یەکەدا تاوەکوو لەئەنجامدا دووای شـــــەن‌و کەوکردن‌و بەراووردو بژارکردن وە ووردبوونەوەی مەسەلەکـــــە بتوانری بیریـــــکی پوخت لەبارەیەوە بەگەلالەکراوی بخریتە بەردەم ئەندامانی ئەوکونفرانسەی ئەبەستری ـ خوئەگەر هاتوو ، خوانەکەردە ! نەش بەسترا ئەوا دیسان ئەوبیرە پوختە گەلالەکراوە کە زوربەی زاناو تیگەیشتووان‌و خویندەواران رەئیان تیایا بووە وەپەسندیان کردووە • وەکەوا بەشی‌هەرە زوری چاکی هەموو ئەو دەستووری نووسینانەی تیائەبی کەتائیستەهەن وەبەشی هەرە زوری خراپی‌یە کانیـــــانی لی دوورئەخریتەوە ، ئەتوانری ئەمە بکری بەدەستووری نووسین بوزمانە ـ کەمان • وەبەم چەشنە بەهاوکاری هەمووان ، بادووربە دووریش بی ، ئەتوانین دەستووریکی یەك‌جوری نووسین بدوزینەوە کە تائەندازەیەکی زور ، زمانەکەمانی بەئاسانی پی‌بنووسری وەبە رەوانی پی بخوینریتەوە •

جا لەم کایەیەشدا گوفاری « هیوا » بەسایەی لەبارابوونی پترو تووانای زیاتریەوە پی‌ئەکری گەورەترین‌و باشترین مەیدان پیشکەش خویندەواران‌و زانایان بکات ، وئەش‌تووانی رەئی کوردی ناســـــانی بیگانەش وەرگری بوچارەکردنی ئەم ناگزووری‌یەی گشت هاوارمانە لەدەستی •

بەلام چەپلە بەدەستی لی‌نادری وئیش تەنیا بەمەیدان پیشـــــکەش ـ کردن‌و لاپەرە تەرخان کردنی کوفارەکان پیك‌نایەت • وەکوو لەپیشەوە ووتم هاوکاری بەکول‌و دل وتیکوشینی دلسوزانەی هەموو خویندەوارو زاناو تیگەیشتووانی کوردی گەرەکە ئەگەر بمانەوی زمانەکـــــەمان لەم‌قورتە رزگاربکەین • ئەگینا ئەم هەلەش کە داوا ئەکەم گوفاری

« هیوا » بومانی هەڵخات وەکوو ئەوهەڵەیَ لی دی کە « گـــــەلاویژ » هەڵیخستبوو کاتی لەپیشکەش کردنی ژمارەی یەکیا نووسی بووی :

« یەکی لەوقورتە گەورانەی دینە ریی نووسیاری چەشنی نووسینی (املا) یە ، وە ئەمە بەراستی شایانی سەرشوری وتەریق بوونەوەیە کەهیشتا چەشنیك نووسینی تایبەتی نی‌یە کەزمانی کوردی پی‌بنووسری . لەم ژمارەیەی گەلاویژدا ئەوەندە گویم نەدایە ئەم قورتە ، هەرنووسەرە خوی چونی نووسی‌بی هەروا لەچاپ‌درا . ئەمە مانای ئەوە نی‌یە کە_ گەلاویژ ئەیەوی ئەم حالە بەم پشیوی‌یە بمینیتەوە . بەپیچەوانە یەکی لەنیازەکانی گەلاویژ ئەوەیە کە ماوەی تی‌گەیشتووان وپیگەیشتووەوە زاناکانی کورد بدات کە لەم بابەتەوە بیری خویان بنووسن بەشکو لەم پاشاگەردانی نووسینە رزگارمان‌بی — کانونی یەکەم **١٩٣٩** » .

کەچی بە دریژایی ژیانی گەلاویژ نەمان‌دی ئەو پیگەیشتووتیگە_ یشتووانەی هاواری بو بردبوون هاوکاری‌یەکی بکەن‌و دەستیکی بگرن لە چارەکردنی ئەم قورتەدا کـــــە ماوەی بو تەرخان کردبوون لە لاپەرەکانیـــا ..

جا لیرەدا ئاواتم ئەوەیە کە « هیوا » لە « گەلاویژ » بەختیارتر بی هەر کەسە بەکول‌و دلتر بە پیی توانا لە یاریەدانی دریغی نەکات تا بتوانی بە فرمانی خوی هەستی وە بە پشتیوانی هەمووان نەك هەر نیازەکانی خوی بەجی بهینیت ئاواتەکانی « گەلاویژ » یش بهینیتە دی .

چاکترین ئەلفو بی

لەگەل ئەوەشدا کە رەنگە کەم گەل هەبی لە دنیادا لە دەستووری

نووسینی زمانەکەی خوی بی گلەیی بی کەچی لە تووانای هیـــچ کامیکیاندا نی‌یە کە ئەو گلەیی‌یانە نەهیلیت • بویە میشکی خویان بەوەوە خەریك ناکەن کە چاکترین چەشن ئەلفوبی بو نووسینی زمانەکەیان بدوزنەوە (٢) بەلام گەلی کورد لە رووی دوواکـــەوتوویی‌و نەبوونی سەروەت‌و سامانیکی ئەوتوی نووسراوی ئەدەبی‌و علـــمی‌یەوە نەك هەرئەتوانی بەو پەری سەربەستی‌یەوە بیر لەم مەسەلەیە بکاتەوە ، بگرە زور پیویستە لە سەر زاناو تیگەیشتووانی کورد بەم نیازو ئامانجە شەوە خەریکی چارەکردنی مەسەلەکەبی • بەبی ئەوەی خویان بەستن بـــە هیچ جورە ئەلفوبی‌و چەشن‌و شیوەیەکی تایبەتی نووسینەوە • بە گیانیکی عالمانەوە سەربەست بگەرین بو چاکترین چەشن ئەلفوبی •

کە ئەلیم چاکترین ئەلفوبی ، نیازم ئەلفوبی یەکی تایبەتی نی‌یە ، مراز هەر ئەلفوبی‌یەکە کەوا چەند پی‌ناسەرەوەیەکی تایبەتی هەبی کە ئەمانەی لای خواروو هەندیکیانن :

١ ـ هەموو ئەو دەنگانەی لە دەمی قسە پی‌کەرانی زمانەکە دیتەدەری بە ئاسانی پی‌ی بخریتە سەر کاغەز (شتیکی ئاشکرایە کە ئەمە هەموو شیوەکانی زمانەکە خوی وە گشت ئەو ووشە بیگانانەش ئەگریتەوە کە لە زمانەکەدا بەکار ئەهینرین •)

---

(٢) جورج بەرنارد شو ، نووسەری بەناوبانگ گلەیی لە دەستووری زمانی ئینگلیزی گەیشتبووە ئەندازەیەك کە لە وەسیەتنامەکەیا بەشیکی لە میراتەکەی تەرخان کردبوو کە لە ریگەی چاکردنی ئەلفوبی‌ی ئینگلیزی‌دا سەرف بکری •

٢ ـ هەموو ئەو دەنگانەی پێی ئەنووسرێ ، بەرەوانی وەکوو لەدەمی قسە پێ کەرانی زمانەکە دێتە دەرێ وەها پێی بخوێنرێتەوە • (بەبێ ئەوەی هیچ پێویست بەوە بکات کە خوێنەرەوە پێشەکی ئەو ووشانە بزانێ کە ئەیان خوێنێتەوە •)

٣ ـ پێ نووسینی کەمترین وەختی بوێ ئەمەش بەوە پێک دێ کەوا :

أ ـ شکلی پیتەکان سادەبن ، وەکیشانیان لەسەر کاغەز سووک بێ

ب ـ نووسینەکەی پچڕ پچڕ نەبێ ، دەست لەسەر کاغەز هەلگرتنی کەم بێ ، واتە پیتی (منفصل) وە نوختەو ئیشارەتی نەبێ وە ئەگەر بووشی کەم وە سووک وە سادە بن (٣) •

٤ ـ نووسینەکەی جووانو ڕێکو پێک بێ نارێکو ناقولا نەبێ وەکوو « شەرەپشیلە » •

٥ ـ هەر دەنگە پیتی تایبەتیو دیاری خوی هەبێ کە بە ئاسانی بناسرێتەوە بو ئەوەی منالو تازە فێربوو سەریان لێ تێک نەچێ • خو ئەگەر پیتەکانی ئەو پیتانە بوون کە لە نووسینی ئەو زمانانەدا بەکار ئەهێنرێن کەوا قسە پێ کەرانی زمانەکە ئاشنایەتی یان لەگەڵیاندا هەیە ئەوا پێویستە ، تا ئەتوانرێ هەوڵ بدرێ ، ئەو دەنگانەی پێیان ئەنووسرێ وەکوو ئەو دەنگانەبن کە لەو زمانانەدا پیشانی ئەدەن •

---

(٣) ئەگەر سەرنج بدەین ئەبینین ئەم شتانە لە چاپکردنو تایپکردندا ئەهمیەتیکی ئەوتویان نامینێ بەلام ئەمە بەشی زوری لەبەر ئەوەیە کە چاپکردنو تایپکردن لە خوێندنەوە نزیکترن تا نووسین •

ئنجا با لەبەر تیشکی ئەوانەی لای ژووروو سەرنجی بدەین لــە نووسینی زمانەکەمان بە هەردوو جوری نووسینی ، واتە نووسینی بە پیتی لاتینی ، وە نووسینی بە پیتی عەرەبی بەلام با ئەویش بمینیتـــەوە بو جاریکی کە .

ووتەی بەجێ

پیاوی ژیر ئەوەیە بتوانی کەلك لەبەسەر هاتیی خەلکی‌تر وەرگریت نەك تەنیا لەبەسەر هاتیی خوی ..

ستیفان زفایج

شەرەفی نەتەوەیك لەکامەرانی ژیان گرانترە

ویلسون

راستترین ریگا بوئەمەی لەم جیهانەدا بەئاسوودەیی بژیت کردارو رەوشتی چاك پیشانی مروف بدە ..

سوقرات

بەبی قەدری بەسەریا قەت مەرون حورمەتی بگرن ، گولالە سوورەی ئەم دەشتە خویناوی جگەر تانە ..

احمد مختار بك جاف

هەر وەکو نامەوی ببم بە نوکەر ناشمەوی ببم بە ئاغا .

ئیبراهام لنکولن

گەر ئینسان رقی لە خوی‌بیت رقی لەخەلقی زیاترە ..

فەرەدریك ئەمیل

پیشکەوتن بی گورین نابیت ئەو کەسانەی کە نەتوانن عقلیان بگورن لەپیشکەوتن دوور ئەبن .

برناردشو

کوردانی بەناوبانگ

دینـــەوەر یەکان

بەخامەی : جەمیل بەندی رۆژ بەیانی مەندەلـــی

٢ – ئیبنی قوتەیبەی دینەوەری ، وە هەر دوو کوڕەکەی :

زانایی دانا ، نووسەری یەگانەیی بەهەمووشت ئاشنا ، وە لە هەموو روویێکەوە زرنگ‌و هوشیارو وووریا ، لەئایین‌و بەندو باوا شارەزا ، وە لە دەستووری زمان‌و فەرهەنگ‌و ئەدەبا بێ‌وێنەو هەمتا ، وە لەفەرمایشت‌و لیکدانەوەیی ووتاری سەخت‌و رەقی « قورئانا » جیگەی بروا عەبدوللاە کوری موسلیم کوری قوتەیبە کوری موسلیمی دینەوەرییە •

ئەم مەردە بەدەس‌و بردە ، لەپادمانی پوست نوسینی « مەءمونی عەباسیدا » سالی ٢١٣ کوچی لەبەغدا – یا « کووفـــە » – هاتووەتە جیهانەوە ، وەهەر لەبەغدا پەروەردە بووە ، وەهەلچووە ، وەهـــەر لەوەیش خویندوویە ، وەبە دووی خویندن کەوتووە ، لای نزیکەی – ٢٥ – زانای هونەرمەندی بەناوبانگی وەکو (جاحیظ ، راهەوەیە ، لەحیانی • تاد) خویندوویە و سوودی زانستی وەرگرتووە ، تەنانەت لەباوکی خۆی « موسلیم کوری قوتەیبەی دینەوەری » – کەتائیستە سەرگوروشتی تەواوی دەس نەکەوتووە وە کورد نەناسەکان ، لەبنە مالەییکی « فارسی » ژماردوویانە کەلەبنەرەتا لە شاری (مەرو)ە وە هاتوون •

لەلایەن رچی ئایینیشەوە « مەذهەب » لەپەیرەوانی « ئیمامی مالیك » بووە ، هەروەکو لەلایەن بیرو باوەری زانستییەوە یەکیـــك بووە

لەسەرئامەری « کوفی » کان ـ کەبەرانگاری « بەصری » یەکانبوون ـ « ئیبن قوتەیبە » ـ هەروەکو « ئەبو حەنیفە » ی هاورەگەزو هاو وولاتی ـ لەزور جورەزانستیو خویندەواریدا دەسی دریژبووە ، تا لە ئەستیرە شوناسی ، وەگیان لەبەرناسی وەیاری تیتیزین « قومار » وەجوری تریشـــا •

لەلای « میری » ش لەپیشو بەریز بووە ، سەردەمی کراوە بە (قاضی = فەرمان رەوای ئایینی)ی « دینەوەر » • هەرچەندە نازانری کەچە سالی ئەم ئەرکەی خراوەتەمل ، بەلام وادیارە کەلەلایەن « ئەبوالحەسەن عوبەیدیللاە کوری یەحیا کوری خاقانی »ی وەزیری « موتەوەکیل » ە وە کرابی بە « قاضی » ـ کەلەپاشا نووسراوی « ئەدەب الکاتیب » ە کەی بەناوی ئەوەوە داناوە ـ • هەروا لەگەل « محەمەد کوری عەبدوللاە کوری طاهیر » ی سەرداری « خوراسان » دا ـ کە هەموو بنە مالەکەیان شەیدای زانستو زایناری بوون ـ دوستایەتیو بەندیواری‌یکی زور بەهیزی هەبووە ، وەهەر بەوهویەوە ســـەردار « محەمەد » هەمیشە دیاریو خەلاتی بوئەنارد ••

هەروا « ئیبن قوتەیبە » یەکەمین کەس بووە ، کەریگەی رەخنە بازیی بو خەلك تەختکردووە ، وە لەم بابەتەوە زاتی ناوەتە بەر خەلك • وە لەپیش هەموو کەسیکا شالاوی رەخنەبازی بردوتە ســـەر نووسراوەکەی « ئەبو عوبەید » ـ کە ماموستای ماموستاکانی بووە ، وە زانایێکی هەرە بەرزو مەزن وە هاوتای « ئەصمەعی » و « سیبەوەیهی » بووە ـ • لەسەر ئەم رەخنە بازییەی زور کەس بوون بەدوژمنی ، وە کەوتوونە توانجو رەخنە تی گرتنیو سەرزەنش کردنی ، بەلام ئەو ،

نەگوریوە ، وەگوێی نەداوە •

لەلایەن بلاو کردنەوەی زانیاریو زانینەوە ، زور تی کوشەرو ، ڕاگ قاییم بووە ، وەهەروەکو زوری نووسراو پیک هیناو ە گەلیك دەواریشی پی گەیاندووە ، لەوانە کە ئیمە ناویان ئەزانین ، تەنها ئەمانە ئەبەین کە کوردن : هەردوو کورەکەی خوی (ئەبو ئەحمەد ، و ئەبو ئەحمەد عەبدالواحید) وە ئەبوبەکر ئەحمەد حوسەین کوری ئیبراهیمی دینەوەری ، وە ئەبوبەکر ئەحمەد محەمەد کوری حەسەنی دینەوەری ••

هەرچەندە تائیستەناوی هەموو نووسراوەکانی نەزانراوە ، بەلام ئەوانەی ئیمە بیزانین ئەمانەن :

١ ـ ئەلووزەراء

٢ ـ ئالەت الکوتتاب •

٣ ـ صیناعەت الکیتابە •

٤ ـ ئەلئەلفاظ الموغەررەبە ، بیلئەلقاب الموعەررەبە ••

٥ ـ ئەلوەحش •

٦ ـ ئەلصیام •

٧ ـ غەریب الئەحادیث •

٨ ـ ئیصلاح الغەلەط فی غریب الحەدیث لیئەبی عوبەید •

٩ ـ تەفسیر غەریب القورئان •

١٠ ـ ئەلئەنواء •

١١ ـ فەضل العەرەب ، وەالتەنبیە عەلا علومیها •

١٢ ـ ئەلمەیسیر وەالقیداح •

١٣ ـ ئەلمەعاریف •

١٤ ـ عیون الئەخبار ، ئەمە ، دە نووسراوی سەربە خوی تیایە :
(ئەلسولطان ـ ئەلحەرب ـ ئەلسوءدەد ـ ئەلطەبائیع ، وەالئەخلاق ـ ئەلعیلم ـ ئەلزوهد ـ ئەلئیخوان ـ ئەلحەوائیج ـ ئەلطەعام ـ ئەلنیساء) (١)

١٥ ـ ئەدەب الکاتیب ئەمیش چوار نووسراوی سەربەخوی تیایە :
(ئەلمەعریفە ـ تەقویم الیەد ـ تەقویم اللیسان ـ ئەلئەبنیە)

١٦ ـ ئەلشیعر وەالشوعەراء • (یاطەبەقات الشوعەراء) •

١٧ ـ ئەلمەسائیل وە الئەجوبە فی الحەدیث وە اللوغە •

١٨ ـ ئەلئیختیلاف فی اللەفظ وەالرەد عەلا الجەهەمیە وەالموشەبیهتە •

١٩ ـ تەءویل موشکیل الحەدیث •

٢٠ ـ ئەلئە شربە •

٢١ ـ ئەلمەعانی الـــکەبیر ، ئەم نووسراوەش دوازدە نووســـراوە سەربەخوی تیایە : (ئەلفەرەس ـ ئەلئیبیل ـ ئەلحـــەرب ـ ئەلقودوور ـ ئەلدیار ـ ئەلریاح ـ ئەلسیباع ـ وەالوحوش ـ ئەلهەوام ـ ئەلئییمان وەالدە واهی ـ ئەلنیساء وەالغەزەل ـ ئەلشەیب وەالکیبەر ـ تەصحیف العولەماء) •

---

١ ـ نووسراوە جوانەکەی ماموستا عەلاء الدین سجادی کەناوی ناوە « رشتەی مرواری » ئومیدەوارم کەبەر انگاری ئەم نووسراوە بکات • وە ببی بەچەند بەشیکی تایەبەتی • ج • ب • ر

٢٢ ـ عيون الشيعر ، ده نووسراوی سه‌ربه‌خوی تیایه ئه‌مه‌ناوی حه‌وتیه :
(ئه‌لمه‌راتیب ـ ئه‌لقه‌لائید ـ ئه‌لمه‌حاسین ـ ئه‌لمه‌شاهید ـ
ئه‌لشه‌واهید ـ ئه‌لجه‌واهیر ـ ئه‌لمه‌راکیب ٠٠)
٢٣ ـ ئه‌لته‌قفیه پینج به‌شه ٠
٢٤ ـ ئه‌لعیلم ٠
٢٥ ـ جامیع النه‌حو الکه‌بیر ٠
٢٦ ـ جامیع النه‌حو الصه‌غیر ٠
٢٧ ـ ئه‌لحیکایه وه‌المه‌حکی
٢٨ ـ ئه‌لخه‌یل ٠
٢٩ ـ ئیعراب القورئان
٣٠ ـ دیوان الکوتتاب
٣١ ـ فه‌رائید الدوره‌ر
٣٢ ـ خه‌لق الئینسان ٠
٣٣ ـ ئه‌لقیرائات
٣٤ ـ ده‌لائیل النبووه (یا ـ ئه‌علام النبووه) ٠
٣٥ ـ جامیع الفیقه ٠
٣٦ ـ حیکه‌م الئه‌مثال ٠
٣٧ ـ ئاداب العیشره ٠
٣٨ ـ ئه‌لته‌فسیر ٠
٣٩ ـ موعجیزات النه‌بی ٠
٤٠ ـ ته‌ءویل الروءیا ٠
٤١ ـ ئیستیماع الغیناء بیلئه‌لحان ٠

٤٢ ـ ئەلرەد عەلا القائیل بیخەلق ـ القورئان •

٤٣ ـ ئاداب القیراءە •

٤٤ ـ ئەلجەوابات الحاضیرە •

٤٥ ـ ئەءویل موشكیل القورئان •

٤٦ ـ ئەلجەرائیم •

٤٧ ـ مەعانی القورئان •

چگە لەم نووسراوانەی هەندیكی دوزراوەتەوە ، وەهەندیكی دەس نەكەوتووە ، زور دانراوی تریش هەبووە ، وە لەناو چووە •

دوژمنانی « ئیبن قوتەیبە » نووسراوی « ئەلئیمامە وەالسیاسە » شیان كردووە بەهی ی ئەو، بەلام هەندی دەنگ وەباسی ناو نووسراوەكە خوی ئەوە بەهیز ئەكا كەهی ی ئەو نیە • رەنگە نووسراوی « فەضل العەرەب» یش هی ئەو نەبی• ئەم زانا بەناوبانگە ، روژی كوچی دوایشی بەتەواوی ساغ نەكراوەتەوە • بەلام ئەوی راستی بی روژی یەكەمی مانگی نوور (رەجەب) سالی ٢٧٦ كوچی كردووە ، وەئەم كوچ كردنەی هەر لەبەغدا بووە •

أ ـ ئەبو جەعفەری دینەوەری : (كورە ئیبن قوتەیبە) :

ئەحمەد كوری عەبدوللاە كوری موسلیم كوری قوتەیبـــــەی دینەوەری یە • لەبەغدا لەدایك بووە ، وەهەر لەویش پەروەردە بووە ، وە خویندوویە لەباوكی و زانایانی تری سوودی زور دیوە • هەروا خویشی زانیاری یەكانی باوكی بەخەلك راگەیاندووە ، وە زور قوتابی ی باشی هەبووە وەكو « ئەبو القاسیمی ئامودی » ، و « ئەبو الفەتح محەمەدی كوری جەعفەری مەرئاغی » تاد ••

روژی ۱۸ مانگی جومادای دووەم ســالی ۳۲۱ کوچی ، رووی کردووەتە میصر ، وە لەوی کراوە بەفەرمانەری ئایینی (قاضی) ، بەلام ئەلین تەنها سیەمانگ ئەم ئەرکەی دیوە ، وەلەمانگی رەبیع الئەوەل سالی ۳۲۲ بەمەرگی خوا چووە •

ب ـ ئەبو ئەحمەدی دینەوەری (کوری ئیبن قوتەیبەی دینەوەری)

عەبدالواحید کوری ئەحمەد کوری عەبەدللاە کوری موسلیم کوری قوتەیبە : سالی ۲۷۰ کوچی لەبەغدا لەدایک بووە ،لەپاشا رووی کردووتە « میصر » وە لەوی جی گیر بووە ، نووسراوە کانی باوکی بەقوتابی یان ووتووە وە بەیەکی لەزانایانی فەرمایشت ناســراوە • لەوقوتابی یانەی لەسەردەس ئەو پیگەییون ، یەکیکیان « ئەبو الفەتح مەسروری بەلخی یە • زور مەخابن سەرگوروشتی تەواوی نەزانراوە »

ـ ماویتی ـ

سەرچاوەیی ئەم ووتارە :

١ ـ پیشەکی ی موشکیل القورئان
٢ ـ پیشەکی ی ئەلشیعر وە الشوعراء
٣ ـ تەئریخی خطیبی بەغدادی
٤ ـ تەئریخی ئیبن خەلەکان
٥ ـ قاموس الئەعلام

(بوزانین)

ئیدارەی سەرپەرشتی ی گوفاری هیوا ئامادەیە بۆسەر پەرشتی چاپ کردنی هەمو جورە کتیبو دیوانی شیعر بەزمانی کوردی •

ووردبوونەوەیەك

لەخوێندنی شعرو ئەدەبی کوردی

« ئەم باسە لە کتێبی ـ دراسة فی الادب الکردی ـ ماموستای رفیق حلمی وەرم گـــیراوە بو کوردیو نوسینی لوس‌پول ســـارگریت فەرینس یە •

سلیمانی ـ هومەر مستوی

کوردەکان لەپارچە زەوی‌یێکی گەورە وەلەخاکی ئیرانو چیاکانی سنوری ئەژین، ئەو زنجیرە چیا بەرزانە کە هەمیشە جیگای ژیانی گەلانی ئاری بوون ، وەروژ بەروژ مەلبـــەندی هاتو چوکـــەرانی گەلانی روژهەلاتو روژ ئاوابووە ، چیا کانی ئارارات کەشوینی ئەم خاکەیە (ناوچەی شەرو هەرای کوردەکانی ئەم دوایەبوە) ، بە تەمو مژ تەنراوە ، وەگەلی چیروکی ئەفسانەی تیا بلاو بوتەوە ، ئەم خاکە بەجیگای مەلبەندی گەلانی جهان ناسراوەو هوی بەرزی ژیانیان‌بووە ، وەلیرەوە کوچیان کردوە •

سەرەتای سالی نویٚ لەناو گەلی میدیا کونەکان دانشتووی ئەم چیاو زەویە کانی ئەم وولاتە ، لەفەسلی بەهارادەست پی ئەکات • گەردو لولی باو بارانو ساردو سەرمای بەفری ئەم خاکە بەشتیکی ساکارو کـــەم

تەرخەمی دیتە بەرچاویان ، وەبەفرمانی خواکردی دائەنین • هەر ئەوەندە ئەزانی گفوهوری باو سەرماو بەفرئەوەستی ، وەمروف واهەست ئەکا ئەم کارە ساتە هەر تارماییەیکی هەور بوەو با فراندوییتی •

کاتی کانیاوە بەستووەکانی ناو چیاکان دەست ئەکـــا بەتوانەوە ، وەهارە ئەکاتە سەر بەردە چەوەکانی دامینی ، وەشیوەی دلفرینی بەفری سەر لوتکە شاخەکانو رازا نەوەی بەگولالە سورەو نیرگسو گژوگیای سەوزی دامینی چیاکان ، مروف بەچاو پی‌کەوتنی ئەم دیمەنە چوانانە وە سەرسام لەکاتی فەسلی بەهارا لەکاتیکا مەرو مالات گرد ئەبنەوە بەدەم کاریژو لەوەری‌ناو پووشو پەلاشی دەشتو گردەکان ، وەهمیشـــــە لەوکاتەی روژ هەل دی لەبناری شاخەکانەوە پرشنگە زیرینـــەکانی بەدەشتو چیا بەرزە کانا بلاو ئەکاتەوە وەبریسکو هوری بەفری سەر لوتکە بەرزەکان خوشو جوانی ئەبەخشی بەم دیمنە دلگیرەوەهوشو هەستی مروف ئەبووژینیتەوە وەدل ئەکەویتە سەر بەزمی ئاهنـــــگی سەیرانەوە •

هەر ئەم روژەیە نیوەی بەشی مروف کە چینی ئافرتەکانی جهانە بو ئەم خوشیە ئەکەویتە سەماو گەرران گەلی کوردەواری بە پیرو لاوانیەوە ئەکەونە سەر هەوای گورانی ووتنو هەلپەرکیو غارغارین لەبەر دەمی دەشتی چیابەرزەکان ، کەبەرزایی لەهەزار مەترەوە بوپینج هەزار مەتر ئەبیت •

گەلی کورد بەشی‌زوری شاعرن ، زوری شعرە کانیان دەربارەی بووژانەوەی زەویو زار ، وەلاچونی ساردو سەرمای زستانە ، هەروەها گورانیو شیعرئەلین لەکاتی شاییو ئاهنگی سەیرانی نەوروز وەهیوای

ئازادیی وولاته‌که‌یان ئه‌خوازن •

له‌گه‌ل ئه‌مه‌شا گه‌لی کورده‌واری نیشتمانیـــــکی باشیان بوخویان پی‌که‌وه‌ناوه پانایی ئه‌م وولاته بریتی‌یه له (٤٠٠,٠٠٠) کیلومتر زه‌وی‌و زاری چوار گوشه‌ی وه‌دانیشتوانی هه‌مووی ئه‌گاته نو [١] ملیون مروف ، وه‌دابه‌ش کراوه به‌سه‌ر کوردستانی تورکیاو ئیران‌و عیراقا •

ماموستا • م • ف شارموی (کورده‌لوغ) ناسراو که له‌به‌شـــــی دانشگای ئاسیا له‌شاری په‌ترسبورگ وه ئه‌ندامی ئه‌کادیمی ئیمپه‌راتوری زانستیی ئه‌و شاره‌یه ده‌رباره‌ی وولاتی کوردستانی ئه‌لی :

« له‌ناو ئه‌و گه‌لانه‌ی له‌جهانا بلاوبوونه‌وه‌و ناونیشانیکیان بومان به‌جی‌هیشتی ، گه‌لی کورده‌واریه ، وه‌کو گه‌لی مصریه‌کان ، وه‌یونان‌و رومانیه کانه ، وه‌هه‌رگیز کارو ئیشه دیرینه‌کانیان ، وه‌جوری زانستی‌و ده‌ستوری ژیانیان ، له‌زانستی ، کشت‌وکال ، وه پیشه‌سازی‌و هونه‌ره جوانه‌کان ، هه‌تا ئیستا نیشانیان ماوه‌و مایه‌ی شانازیی به‌رزی‌و پیش ـ که‌وتنی ، گه‌لانی جهانی ئیمرویه •

به‌لام له‌گه‌ل ئه‌مه‌شا گه‌لی تیره‌و گه‌ل له‌میژودا سه‌ر نه‌که‌وتوون ، وه‌هه‌مووئامانجو ته‌قه‌لایان ویران کردن‌و کاول کردنی ، وولاته‌کانی دراوسی‌یان بووه • وه‌به تالان‌و کوشتن دانشتوه‌کانیان وازیان نه‌هیناوه هه‌موو جوره زانستیکیان نه‌هیشتووه ، ئه‌م گه‌لانه‌ش به‌گه‌لی (هون) ئه‌ناسرین وه‌ئه‌مانه‌ش هیرشیان بردوته وولاته‌کانی روژهه‌لات به‌سه‌ر ـ

---

١ ـ له‌م بیره‌ی لوس پول سارگریت هاوبه‌ش نین پی‌گومان گه‌ل کورده‌واری ژماره‌یان ئیمروا له (١٥) ملیون زیاترن هومه‌ر مستوی

کردەی
ژێر دس (جەنگیز خان) و (باتوخان) و گەلی تیرەو بنە ماڵەی وولاتەکانی
گیان تەفرو توونا کردوە •

بێگ
نەکەوتو ومان لەجهانا گەلی تیرەو گەل هەن و ئەم ناو بانگە خراپەی شوین
سەرکرد ، بەلام بەزیرەکی و چاکی و پالەوانی و شەرکەر ، ناو ئەبرین و
گەلی پاو گەورەکایان بو سوودی گەلانی جهان چاکەیان زور بوەو
دامەزرا کایانی وولاتی سەر بەخویان بوژیانی بەرزی وولاتەکەیان
مروڤی ندوە لەکیشوەری ئاسیا و ئەفریقا ،وەیەکی لەم گەلە باشانەی جهان
بەهێنەری کوردەواری‌ی ئیمرویە لەسالەکانی رابووردوا گەلی پالەوانی
کەهەرگ هینایە بەرهەم وەشەرەکانی (روستەم) پالەوانی مازندران
سلاح الر یز ناوی لەچیروکی فارسەکان نەکوژاوەتەوە ، هەروەها سولتان
لەشەرد ین ئەیوبی ، لەگەل زیرەکی و دلسوزی‌ی مەلك عادلی برای ،
مسیحیەکانی دوەهەمی سەلیبەکانا همیشە لەیادی دانشتوانی ئەوروپاو
بەرولەکانی روژئاوا لە یاد نەچوتەوە ، وەبە شانازیەوە ناوئەبرین ،
گ ئەم گەلی کوردە ناسراون •

گەل
کایەوە ل کوردەواری گەلی پاشاو ، زاناو ، شاعری بوجهان هیناوەتە
میژونو وەکو کریم خانی زەند ناسراوی نشتمان پەروەر هەروەها زانای
وجغرافی (ابن الاثیر)ی ئەیوبی‌و ابو فدای بەناوبانگ نووسەری میژو
(ئیدریسا هەروەها میژو نووسی کوردەواری زاناو بەریز ئەمیر
گی بتلیسی) وە گەلی زانایانی تر •

بیره وەری کاك (جەلال) ی

یەك ماله

– نووسینی : ئەحمەد خواجه –

بیست سال لەمەو پیش لەدی‌ی داریکەلی مام روستەم (روستەم هەتیوّ) هەبو ئەم پیره میرده تەمەنی لەسەد سال رابوّ ردبوو پیریکی قسه خوش و بەگورو تیك سمراو بوو سێ کوری هەبوو چپووکه کەیان له پەنجا سالی تی‌پەر کردبوو • بەلام ئەم باوکه پییره ئازایەیان بەبازووی خوی ئەژیا هیچ هوییکی خوی نه ئەخسته سەر کورەکانی روژیك لەمیانەی قسەدا ووتی من وەکو کاك (جەلال) ی یەك ماله ئەژیم : لیم‌پرسی ؟ ئەم رازەی بوکردم :

لەروژانی برووزی بابانەکاندا لەسلیمانی گوندی یاخو دیهـــاتی لەوەختی صلاح‌الدین دا له جیاتی عسکر بەلادی یەکانیان ئەووت گوندی یەکان لەسەر شـــیوەی بادینان بوه روژیـــك لەروژان پاشـــا ئەچیت بو راوه پوری چەمی تانجەرو مام روستەمیش لەتەك گوندیەکاندا لەناو سپاکەی پاشادا ئەبی • پاشا دەهولیکی گەورەو لەگەل دەهول ژەنیکی زور زەلام و بوشناخی هەبوو هیشتا هەر شەوبوو تەپلی راو لی‌درا ئەوانەی بو دەستەی راوکردن دانرابوون هەر کەسه بەبی چرپەو هەرا سوارو پیاده روویان ئەکرده بەردەرگای مالی پاشاو لەویوه لەسەر فەرمایشی پاشا بو جی‌ی راو ئەرویشتن بەلام هەر له ئیوارەوه خواردن‌و خواردەمەنی پیك ئەهیزا لەپیشەوه ئەنیررا بو جیگەی راو • گوندی (عەسکەر) ەکان بەسەلته زەلامی به پیشدارو پاشداری پاشا دابەش ئەکران بەبەزم‌و دەبدەبه ئەکەوتنه ری•چونکه لەو روژانەدا بەفەرمایشی

پاشا هەموو کەسیك سەربەست بوو بوگورانیو پیکەنین بەزم تا راو دائەبەسترا • ئەو روژە بە مەزنە پتر لە ١٥٠ سواریو ١٠٠ زەلام ئەبوو راو دابەسترا وەختیك بووبە نیوەرو پیش ئەوەی تەپلی راو تەواو بوون لیبدری لەناکاو بورە سواریك پەیدا بوو کەنزیك بوەوە لەهـــــارەی رەخشو شەقەبەندی ئەسپەکەیو لەشوخو شەنگی ئەم سوارە هەموو چاومان ئەبلەقبوو بیجگە لەدوو تانجی کە لەرستدابوو شەش تانجیو یەك دوو گەمالی زەلامو دوو سێ توولەی راوی لەگەل بوو خویشی لەسەر کەوای شیرداغی شاییوە سەر کەوای شینو سەروپیچیکی زور نایاب بەچەکمەی زەردەوە بەرەو رووی پاشا چوو بەپیی رەوشتو ئادابی ئەو وەختە خوی لەسەر ئەسپەکەی هاویشتە خوارەوەو دەستی راستی ئەسپی پاشای گرت• پاشا لەم کردەوەیە سەرسام بوو، واقی وورما ووتی پاشا نیوە روژەی لشکرو سپات لە مالی کویلەی خوت دروست کراوە ئەبی بەکویلەو کراوی خوتم بزانیت فەرمو بو ئەو مالەم کەهیی پاشایە • ووتی کورم نانو دویشمان بدەیتی باوەر ناکەم ئەم لەشکرە بەتو تیربکری کەوابو تویش لیرانە لەبارگەوبنەی ئیمە میوانبە • بورە سوار نەی بیستو لەتکای خوی دەست بەردار نەبوو ، پاشای تەفرەدا • تەپلی کوبوونەوە لیدرا روو بەمالی ئەم لاوچاکە سوارو پیادە دوا بەدوای پاشا کەوتە ریگە هەرکە رەشمالی کورە دەرکەوت لەدوای سپاسی بو پاشا بەغار روو بەمال رویشت لەپاش ئەوەی ئەسپەکەی داکوتا دووبارە بەپیرپاشاوە هات لەبەر رەشمالەکەیدا ئەسپی پاشای گرتو پاشای بردە ناورەشمالەکە • لەناو رەشمالەکەدا بەهەر چوار لادا لەسەر قالیی – ئیرانیەوە دوشەك داخراو جیگا ئاورشینکراو ، پاكو خاوین بوو • پاشا

فەرمانی‌دا کە هەموو کەسیك ئەتوانی بو دانیشتنی‌بیتە ژوورەوە ئەتوانری بووتری لەو رەشمالەدا پتر لە ٢٠٠ کەس دانیشتبوو ! لەدوای چارەکیك خاون مال ووتی فەرموون ئالیکی وولاخ وەرگرن بو هەر وولاخیـــك توورەکەیك جو وەرگیرا • وەئەم لەشکرە دوی ساردی خواردەوە ، وەپاشایش بەچاویکی سەرسامیەوە ئەروانیتە ئەم کارەساتە • ئنجا هاتە خزمت پاشاو بەچوکا هات قوربان ئەفەرموون نان‌بی‌نین • بەلی هـــەر ئەوەندەی پی‌نەچوو لەرەش‌مالی ناومالەوە سینی‌هات هەر بە دوو ، یا سێ کەس سینی‌یێك دانرا ئەم لەشکرە لەبرنجو ئاوو گوشتو نانی تیری‌و دوی تر بوو • ئنجا پاشا چاوەری‌ی نیرگەلەی پاش خواردنی ئەکرد نیرگەلەچی‌یەکەی هاتو بەپاشای ووت ئاگرنیە بونیرگەلە • پاشا مات بوو • ووتی ناشی • خاوەن مالی بانگ کرد لی‌ی پرسی • کورم ، ناووت‌ـ چیە ، چە کەسیت ؟ چون ئەبی لەپاش ئەم هەموو چیشتە دوو پشکوئاگر نەبی بونیرگەلە •

پاشام • ناووم جلال ، گورانم ، ئەم چیشتەیش هەمووی بەگویز کراوە داری‌سوتاندنمان‌نیە • ئیتر پاشا بی‌دەنگ‌بوو ئەبی چەند هەزار گویز سووتابی ، نەیتوانی هیچی پی‌بەخشیت • بەلام پی‌ی‌ووت ئەم جیگەیە بوتو •

ئەو جیگەیە دی‌ی (یەك مالەیە) لەروژئاوای سلیمانیدا لەنیزیکێ چەمی تانجەرو ••

بەهیوام لەمەولا ووردە ووردە لەمیژوی (جلال) ی یەکان کە لە کوردستانی شمالی (ئەنادول) ەوە چون چوون بوئیران بدویم وەبو هیوای پیشکەش بکەیم •

جوانی

- نووسینی : شاکر فتاح -

جوانی : دیاری‌یەکە خوائەیدا بەپیاو بوئەمەی پی‌ی بوژیتەوە ، رەووشتو خوی پاکژبیتەوە ، بشکەویتە گەرر بوچاکە کردن •

جوانی: هیزیکی بەتینە، دلی ئەمو ئەو کیش ئەکا بویە یەکتر وەلەناو- یاندا تاسەی خوشەویستی‌و دلسوزی‌و یاریدەدانو تی گەیشتنو یەکیتی دوروست ئەکا،

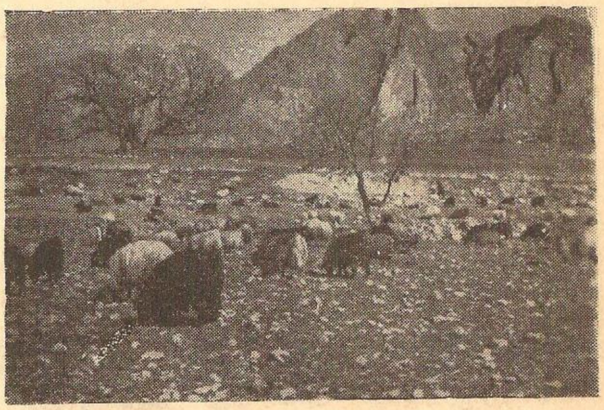

خوای مەزن کەسی لەجوانی بەبی‌ش نەکردوە • ئەگەر جوانی‌ی لەشی پی‌نەبەخشیبی ، جوانی‌ی گورجی‌و کارگوزاری‌ی پی‌بەخشیوە • یان جوانی‌ی کردەوەو رەووشتی باشی پی‌بەخشیوە • یاخود جوانی‌ی زیرەکی ، کەلك بەخشی ، رووخوشی ، هیزو تەواناو بزوتنو بەکارهاتنی پی‌بەخشیوە • هەروەك لەمنالدا جوانی‌ی رووخوشی‌و ئیسك‌سوکی‌و سادەیی‌و بزیوی ئەبینین • هەروەها لەپیاواندا جوانی‌ی پی گەیشتوویی

وەتەواناو مەردایەتیو پیاوەتی ئەبینین • لەئافرەتیشا جوانیی ریکو پیکی و شەنگو شوخی و دل نەرمیو جگەرسوزیو ناسکی ئەبینین • لەلاوانیش‌دا جوانیی هەررەتو هیزو پیشکەوتن ، گیانی شـــتنوی کردنەوەو سەرکەوتن وبەرکەوتن ئەبینین • لەریش‌سپی‌یە کانیشـــدا جوانیی تیگەیشتنو تیبینیو وزرنگیو ژیری ومەندی وپاریزگـــاری ئەبینـــین •

ئەی لەسوروشتا چی‌ئەبینین ؟ جوانیمان گەورەو بەهیزو بەرجەستە دیتە پیش‌چاو • روژ جوانە بەرووناکیی بەهیزیو گەرمیو کەلکیەوە بو پەرەسەندنی گیان لەبەرانو گژوگیاو جی‌بەجی کردنی کاروفرمان •

شەویش بەمەندیو بی‌دەنگیو سرەوو بەزمو رەزمیەوە • چەند ـ جوانە زەوی لەکەشی بەهاردا کە گولو ریحانو سەوزەگیاو دارودرەخت سنگی دائەپوشن ! چەند جوانیشە لەکەشی هاوین‌دا کەمیوەو سەوزەو دەخلو دان پی ئەگەن ، ماوەی پیاویش هەیە کەبە ئارەزووی خوی بکوشیو بیتوو وبچیو خوشیی ژیان بچیژی ! چەند چوانیشە لەپایزدا کەژین ئەکەویتە کوبونەوەو خوش رابواردنو مەندییو سرەوتەوە •• هەروەها چەندجوانیشە زەوی لەزستان‌دا کەهیزی بەرەنگاری کردنو کردوکوشیو رەنج‌دان بودواروژ بەگوررو تەووژمەوە خوی دەرئەخا !••

لەوەختیکا کەگول بەجوانیو بون خوشیی خوی فیری دلتەرییو دلپاکی وبی‌وەیی‌مان ئەکات ، درەختیش بەجوانیو بەروبومو سیبەری خوی فیری بەکەلک‌هاتنی گشت لاییمان ئەکات ، ئەی لەمەدا جوانی نابینی کە گیان لەبەرو پەررندەو جروو جانەوەر وە گژووگیا کەلکو فرمان‌مان پی ئەبەخشن بی‌ئەوەی چاویان لەپاداشیك یان سوپاســـیکی ئیمەوە بی ؟

من هیچ باسی چاوئەندازەکانی روژئاواو روژهەلات ناکەم. هەروەها باسی هەلهاتنی مانگو دەرکەوتنی ئەستیرانیش ناکەم لەناوجەرگی شینی ئاسماندا . ئەمانەو چاوئەندازەکانی شاخو کیوە بلندەکان و زری فراوانە شەپول هاویژەکانو تافگە خاوەن هارە هارەکانو روبارە گەورەکان کە بەتەوەژم یاخود بەمەندیی ئەکشین بەناو هەردا .. ئەمانە هەمویان خاوەن جوانی‌یەکن چاوبەستمان ئەکەنو دلکیشمان ئەکەن . بەلام لەمجوانی‌یانە یان گەورەتر ئەوەیە کەلەو روژەوە خوائیمەی هیناوەتەبوون ئەمانە هەمودەم بو دلخوشی‌ی‌ئیمە ، بوکەلکی‌ئیمە ، بوئاسان کردنی ژینی ئیمە خوا بەکاریان ئەهینی تائیمرو .

سەرنجیک بدەن لەجیهانو ئاسمان ، لەگیان لەبەران : درندەو پەرندە گژوو گیاو مروف .. سەرنجیک بدەن لەو پی‌رەوی‌یەی کەئەمانە لەسەری ئەرون ، لەودەستورانەی کە فەرمان رەوان بەسەر پەیوەندی‌ی گیان لەبەرو داروبەردەوە ، لەرەووشتی ژینو بزوتن لەم ئافەریدە کراوانەی ئاسمان وزەوی‌یەدا .. چی‌ئەبینن؟ جوانی‌ی ریکو پیکی ، جوانی‌ی یەکسانی‌و ئارام گرتن ، جوانی‌ی بزوتنو گوران ، جوانی‌ی دوروست کردنو لەناوچون ئەبینن .

لەم زەمینو ئاسمانەدا هەموشتیك جوانو رەندینە . خوایش کە زەمینو ئاسمانی لەژیر چنگایە دیسانەوە جوانو رەندینە و حەز لەجوانیش ئەکات .

چونکە خوی هونەرمەندی مەزنە ، وەئەم هەموشتە جوانانە ئەو دوروستی‌کردوە .

بەلام لەهەموشتیك جوانتر کەخوای پاکو بی‌هاوتا بەئیمەی بەخشیوە

(ژیریی‌و بیرکردنه‌وه) یه • ئه‌وهیزه‌ی که‌له‌هه‌مو هیزیکی جیهانی‌ی گه‌وره‌تره ، که به‌هوی ئه‌وه‌وه ئه‌توانین به‌خوا بگه‌ین وه‌له‌ریگای ئاموژ- گاری‌ی ئه‌وه‌وه هه‌مو ئاواتیکی ژینمان پیك بهینین •

که‌واته بام ئه‌م هیزی بیرکردنه‌وه‌یه‌مان له‌شتی به‌که‌لك‌و په‌سه‌ندا به‌کار بهینین بوخومان‌و بوخه‌لکی • تابتوانین خوشی‌ی ئه‌م ژینه جوانه ناوازه‌یه بچیژین ئه‌م‌ژینه خوا بویه‌کی دوروست کردوه که‌ئیمه خوشی‌ی لی‌وه‌رگرین ، پاشان به‌هوی ئه‌وخوشی‌یه‌وه بگه‌ین به‌پایه‌ی پیاوه‌تی • به‌لام ئیمه وه‌ختیك ئه‌گه‌ین به‌وکامه‌رانی‌یه که‌ژیانمان ته‌رخان که‌ین بو به‌که‌لك هاتنی گشت‌لایی ، ئه‌ووه‌خته خه‌لك‌و خوایش دلخوش که‌ین •

◆ کوره ده‌وله‌مه‌ندیك له‌سه‌ر گوری باوکی دانیشتبو له‌گه‌ل کوره هه‌ژاریکدا گفتوگوی ئه‌کرد ئه‌ی‌ووت :- سندوقی گووری باوکم ره‌نگینه‌و ده‌وروپشتی نه‌خشینه خشته‌کانی هه‌مو سه‌وزوسوره‌و به‌رده‌کانی هه‌ر شاره‌زووره • به‌لام گوری باوکی تو نه‌ختی هه‌ل‌که‌نراوه‌و کومه‌له به‌ردیکی له‌سه‌ر دانراوه • نه‌رازاوه‌و جوانه وه نه دل‌گیرو گرانه • کوره هه‌ژاره‌که ئه‌مه‌ی بیست ووتی :- بی‌ده‌نگ به له‌روژی قیامه‌تا تا باوکت له‌ژیر ئه‌و هه‌مو باره گرانه دیته ده‌ره‌وه باوکی من ئه‌گاته به‌هه‌شت ••

« گولستانی سعدی »

شێرپەنجە «سرطانە»

دانشگای پزیشکیَ فیەنا
ووریا ئەمین رەواندزی

ئەم نەخوشیە بیری هەموو کەسیکی خستەکار ، لەزانایانو پزیشکانەوە ، بگرە هەتا مروی سەر شەقام . ئەمەش لەبەر زور بوونو بلاو بوونەوەی ئەو نەخوشیەیە ، یانەکینی لەبەر پیشکەوتنی ریگایانی ناسینی نەخوشیەکەیە .

نەخوشیی شیر پەنجەی پیس بە هەردوو چەشنەکەیەوە (CARCINOM). و (SARCON). بریتیە لەو دوومەلانە کە هەندی جیگای لەشی ئادەمیزاد بەدیار ئەکەون ، وە لەپارچە بوونو گەورە بوونی ئەو « خلیە » (Cell) یانە پەیدا ئەبیت ، بەجوریك کە ئەو « خلیە » تازە پەیدابووانە بەتەواوی فەرقیکی زوریان هەیە لەگەل « خلیە » دایکەکان . چە لەشیوە ، چەلەگەورەیی ، چە لەئیش کردنیا وە چە لەدامەزراندنی ناوەوەی ، لەپاشاندا ئەو « خلیە » تازە پەیدابووانە بەریگای خوین (SARCOM) و ریگای « لیمف » (CARCINOM) بو هەندی جیگایانی تری لەش بلاو ئەبنەوە (METASTASE) .

وە هەرکە نەخوشی گەیشتە ئەم پلەیە ئیتر چاك بونەوەی زەحمەتە .

وەلەپیش ئەوەدا باسی ریگایانی ناسینی ئەم نەخوشیە و ریگای

دەرمان کردنی بکەین ، وای بەپێویست ئەزانم کە هوی نەخوشیەکە بخەمە بەرچاوی خوێندەواری بەریز :

یەکەمین : سووتانەوە « التهابات » : ئەو سووتانەوە تیژانەی بەچەند هویکەوە پەیدائەبن و ئەبنە سووتانەوەیکی بەسەراچوو « مزمن » وە هەروەها ئەبنە هویك بوپەیدابوونی (Prae - Neoplasie).

وە ئەمەش هەنگاویکە بو پەیدابوونی دوومەلەکانی بەلام ئیمە نابی وا تیبگەین کە هەموو جورە سووتانەوە یێکی بەسەراچوو ئەبیتە شـــیر پەنجە !.. بەلکو بوونی ئەو جورە سووتانەوە بەسەراچووانە وەکو « سووتانەوە بەسەراچووەی ریخولەی دوانزە گری » (Duodenum) بوی هەیە ببیتە هوی پەیدابوونی شیرپەنجە . هەروەها پەیدابوونـــی گلیرەییك « ندبە » لەلەشی ئادەمیزادا بوی هەیە بیتە هوی پەیدابوونی ئەو نەخوشیە . وەبو تیگەیشتنی ئەمە ، ئەتوانین بلیین کەوا ئەو « خلیە » سووتاوەویانە « ملتهبە » مەیلی پەیدا کردنی « خلیە »ی تازەیان هەیەو هەندی جار وابووە کە لە ئەنجامی سووتانەوەی میزلدان « مثانة » پاش نەخوشیی بەلهاریزیا شیرپەنجە پەیدابووە .

لەم دووا دووایەدا هەندیك لەسەر ئەم باوەرەن کە ئەم نەخوشیە لە میکروبیـــــك لەچەشـــــنی (VIRUS) پەیدا ئەبی و لەدوومەلیك بو جیگاییکی تر لەلەشدا بلاو ئەبیتەوە ، ئەوکەسانە باوەرەکەیان لەسەر ئەم بناغەی خوارەوە وەستانوە :

هەلسان مریشکیکی ساغیان هیناو خلاصەی دوومەلیك کەلەلەشـــی مریشکیکی نەخوشیان وەرگرتوو (Sarcom) لەو مریشکە ساغەیان دا ، پاش دەمیك ئەومریشکە تووشی عەینی نەخوشی بوو . وەبو

ئەسەحی « تأكید » ئەمە عەینی خلاصەیان لەقازیکی ساغ دا و هەمیسان تەخوشیەکەی لی روودا ،جا بە پیچەوانەوەی ئەوەوە ئەو کەسانە باوەڕیان زور بەهیزە کە ئەو میقروبانەی لە چەشنی (Virus) «فیروس» ن کاریکی زوریان هەیە بو پەیدابوونی شیرپەنجە •

دووەمین ـ هوی کیمیاوی : « ئەو جورە شیر پەنجەیە کە بەهوی بەچەشنە کاریکەوە پەیدا ئەبی »

وادیارە نەخوشیی شیرپەنجە لەئەنجامی هەندیك ئیش‌وکارا پەیدا ـ بیت ، وە بە پیچەوانەی ئەوەوە توانیان کەهوی کیمیاوی بەهویکی پەیدا بوونی شیر پەنجە دابنین‌و ئەمەش بریتیە لەوانەی خوارەوە :ـ

أ ـ مەوادی مەعدەنی : وەکو ئارسین ـ (As) وە ئەسپیست کەهوییکە بوپەیدا بوونی شیر پەنجەی پیست • وەهـــەروەها کوپالت ـ (Co) وە ئوکسیدی ئاسن (Feo) کە ئەبنە هوی پەیدا بوونی شیر پەنجەی ســـنگ •

ب ـ رەنگ ئەصباغ :

١ ـ ئەنیلین : ئەبیتە هوی پەیدابوونی شـــیر پەنجەی میزلان « مثانە » •

٢ ـ ئازو ـ (Azo): کەلە «کەرەی دەست‌کرد = زبد اصطناعی» دا هەیەو ئەبیتە هوی پەیدابوونی شیرپەنجەی جگەر ـ لەمشـــكدا •

٣ ـ ئەمینو ستیلبین ـ :Amino - stilben : ئەبیتە هوی

پەیدا بوونی شیر پەنجەی پیستو سنگ •

٤ – قەتران – (Tar) : لە زووییکەوە کە شـیرپەنجەی گون لەو شیر پەنجانەیە کە لەناو راوکەرەکانی ماسی و گوریس کەرەکانا پەیدا ئەبی ، وەلەهەندە هەریمیك شیر پەنجەی گون زور ئەدا کەجیگای تایبەتی ماســی گرتن بی ، چونکە توری ماسی گرتن « شبکە » بەقەتران سوواوە ••

هەروەها نیسبەتی شیر پەنجە لەناو کریکارانی رادیوو خوری زورە چونکە ئەو مادە قەترانەی بو رادیو کردنو خوری چاك کردن بەکار ئەهینری بەهوی ، هەناسەوە هەمیشە ئەچیتە سنگی ئەوکریکارانە ، وە بو ئەسەحی «تأکید»ی ئەمە زور لی‌ی کولرایەوە •• لەوانە لی‌کولینەوەی زانستیەکانی ژاپونیا بوو،کە توانیان لە سەدا سەدی تاقی کردنەوە کانیان شیر پەنجەی پیست لەمشکدا پەیدابکەن پاش ئەوەی لەشی ئەو مشکانەیان بەقەتران هەلسووی • هەندی جار وائەبی کە دوو یا سێ « عوامل » بە یکەوە ئەبنە هوی پەیدابوونی نەخوشی‌ی ناوبراو ، وەکو شیر پەنجەی لیو لەماسی گرەکان ، ئەو شیر پەنجەیەش لەدوو « عامل » پەیدا ئەبی یکەمیان قەترانو دووەمیان تیشکی سەر وەنەوشەیی « أشـــعە فوق البنفسجیە» یە کە لەسەر زەریادا فرەو برتینە• وە هەر وەها شیر پەنجەی لیو بە کیشانی سەبیلو قەنە پەیدائەبی،ئەمەش لەبەر سێ هوی = سەبەبی کیمیاوی « لەنیکوتین » ەوە شوعاعی « لەتیشکی سەر وەنەوشەیی » ، وە میکانیکی « لە قورسایی سەبیل لەسەرلیو » – (ضغط) •

سێ یەمین – هوی فیزیاوی : بریتیە لەوانەی خوارەوە :

أ – میکانیکی : ئەنجامی لیدانیك وە یاخود پیکەوتنیك « صدمە » بوی

هەیە ببیتە هوی شیر پەنجە لە ماوەی پینج سالدا هەتاکو بیستو شەش سال لەپاش لیدان یا پیکەوتنەکە بەشەرتیك لەوبەینەدا نەخوش هەســـت بەئازاربکا ، وەکو شیر پەنجەی « پەنجە » لەناو پینەدوزو باغەوانو بەرگ درووەکان •

ب ـ گەرمایی‌و سووتان : شیر پەنجەی پیست لەناو دانیشتوانی شاخ لە « کشمیر » زورە چونکە لەوی خەلقەکە لی‌ی راهاتوون سەبەتەی پر لەشتی گەرم لەسەر سکیان هەلگرن • هەروەها شیر پەنجەی قورگ « بلعوم » و وورگ « معدە » لەخواردن‌و خواردنەوەی شتی زور گەرم پەیدا ئەبی وەکو چیشت‌و چا ، قاوەی زور گەرم وە بو کورتی ووتار تەفسیری ئەم سەبەبەم بەپیویست نەزانی •

ج ـ تیشکی ـ شوعاعی :

١ ـ تیشکی سەر وەنەوشەیی : کەئەبیتە هوی پەیدا بوونی شیر پەنجەی پیست •

٢ ـ تیشکی رونتکن •

٣ ـ ئەو تیشکانە کە لەرادیوم‌و توروتراست‌و ئورانیوم پەیدائەبن‌و ئەبنە هوی شیر پەنجەی سنگ‌و ئیسقان •

وە لەم دوا دوا یەدا بەهوی زور بوونی تاقی کردنەوەی ئەتومی « تجارب ذریە » ، تیشکی ئەو مادە اشعاعیانە زور بلاو بوونەتەوە ، بەجوریك کە زانراوە لەئەلەمانیا نیسبەتی ئەو ئیشکە (لەئاو) دە جار لەپیشان بەهیزتر بوە • بەپیچە وانەی ئەوە زور لەدوکتوران‌و زانایان بویان ساغ بووە کە زور بوونی شیر پەنجە لەم دوا دوا یەدا سەبەبەکەی تیشکی ئەو ئەتومەیە •

چوارەمین ـ شیر پەنجەو وەرائە « السرطان والوراثە » :

هەندی کەس لەسەر ئەوباوەرەن کەوا منال لە باوکی یا لەدایکی یەوە ، نەخوشی شیرپەنجەی تووش ئەبی ، چونکە وارووی داوە کــە منالیك تووشی ئەم نەخوشیە بووە ، لەکاتی خویدا باوکی یاخود باپیری بەو نەخوشیە مردوون • وە هەندە کەسانی تر ئەلین ئەگەر بیتو ئەمە راست بیت ، ئەبی « دوانە = جمك = توئام » یــك لەعەینی کاتدا تووش‌بن ، بەلام لە ئەنجامی تاقی‌کردنەوەدا وادەر کەوت کەبوی هەیە هەر یەکیك لەو دوانەیە تووشی نەخوشیەکە بن •• وە لە هەندی تاقی‌ـ کردنەوەی ترا دەرکەوت کە « عاملی خارجی » کاریکی تری هــەیە لەسەر ئەو « عاملە داخلیە » کە وەرائیە ، وە ئەم دوو « عامل » ە بەیەکەوە ئەبنە هوی پەیدابوونی نەخوشی‌ی ناوبراو •

دیاری دانی = ناسینی شیرپەنجە « ئەعراض »

لاواز بوون ، خوین کەم بوون ، ماندوو بوون ، توورەیی ، کەم‌ـ بوونەوەی ئارەزوی خواردن وە هەندی شتی تر روودەداو ئەمەش ئیعتماد لەسەر ئەو جیگایە ئەکا کەتووشی نەخوشیەکە بووە ، وەکو زەحمەتی قووت‌دان لەشیرپەنجەی قورگ‌دا •

چارەو دەرمان کردنی

پیش هەموو شتیك مهم ئەوەیە کەئەم نەخوشیە بەزووترین کات بناسرین ، بەلام وادەرکەوت کەیەکیك پاش ئەوەی کار لەکار ئەترازی ئینجاپی‌یی ئەزانی •

دیسانەوە لەهەندە شیرپەنجەی « جهازی تناسلی » ژنانا ، توانراوە لەسەدا نەوەدو پینج چاك‌بکەنەوە ، چونــکە ژنانی ئەوروپا زوو زوو

سەریان لەپریشك ئەداو ئەمەش بوە هوی زووناسینی نەخوشیەکە •
بەلام ئیستا بەهوی پیشکەوتنی ریگایانی ناسینی شیرپەنجە ، ناسینی ئەم نەخوشیە لەجاران ئاسانتر بوە • وە هەر وەکو لەپیشەوە باسمان کرد کە زوو ناسینی نەخوشیەکە لەنەخوشـــــا زور یارمەتی چاك بوونەوە ئـــەدات •
ریگایانی چاك بوونەوەی شیرپەنجە ، عەمەلیات و تیمـــــارکردنە بەتیشکی « رونتکن » و بەو دەرمانانەی گەورە بوونی ئەو دوومەلە ـ پیسانە رائەگری وەکو دەرمانی (A5/8) و (E - 39) کە زور بەکار ئەهینری بو تیمار کردنی شیرپەنجەی خوین (Laekamie)

کیمیا لە پیاودا

لە لەشی پیاویکدا کەقورسایی‌ی ٧٠ کیـــــلو گرام بیت ئەوەندە چەورایی تیادایە بودروست کردنی ـ ٧ ـ حەوت قالب ســـــابون وەئەوندە کاربونی تیادایە بودروستکردنی ـ ٧ ـ هەزار قەلەمی رەش وە ئەوەندە فوسفوری تیادایە بو دروست کردنی ـ ٢٢٠٠ ـ سەری دەنکە شخارتە وەئەوندە مەگنیسومی تیادایە بودروست کردنی پاکەتی ئینگلیزدوزی وە ئاسن بودروستکردنی بزماریکی ٤ چوار ئینجی وەگەچ بو گەچکاری کولانەیکی مریشك و ە کبریت بو پاکردنەوەی سەگیك لەکیچ وەئاوبو پرکردنی بەرمیلیکی ـ ١٠ ـ گالونی ••

دیوانی هێوا

نالی

دەورانیە وەك هیلەكی سەودا سەری كیژم
بویە بەدەقیقی مەسـەلە هەرچی دەبیژم

هەر پەرچەمو پیشانیە فكری شەوو روژم
هەر گەردنو زولفە ئەمەلی دوورو دریژم

بی دیدەوو دیداری ئەتو خوینـە گرینم
یەعنی گولو نیرگس كەنەبی لالـە دەنیژم

رەنگی ئەسەری شـورشی لعـلی نمگینە
ئەم ئەشكە كە بەسویری‌و سووریە دەریژم

بی زینەتی ماچی دەمت عاطـلە روژووم
بی هەزرەتی میحرابی بروت باطلە نویژم

نالی وەكو لالە كە شەهیدی غەمو داغـە
لەم باغە بفەرمو كـە ئەویش لیرە دەنیژم

ئەی کامەرانی

سلیمانی : م • شاربازیری

ئەی کامـــەرانی گەشـــەو روناکـی هیوای ژیانی ،
بوشەو شەبەقی ، گزنگی خوری دەمـــەو بەیانی ••
تریفەی مانگی •• جریوەی خوشی ئەستیرەی گەشی ،
روشـــن کەرەوەی دلو دەرونی تاریکو رەشـــی •
تو ئەو مەبەستەی کە هەرگیز بەرەو قوناخی شادی ،
یەکـــەم رابەری کـــاروانە گـــەورەی ئادەمیزادی
تو چارە ســـەری دەردی گرانی گیانی کومـــەلی ،
بو دوزینـــەوەی ریی لـــەژیانا گرروو مەشـــخەلی
ویرانە گـــەرتو بچیتە ناوی ، خوشـــە ، ئاوایە ،
تو هـــەبی خەم و پـــەژارەو سزا کـــەی لەناوایە ؟
تو هـــەبی ئەوەی کـــەوا هەژارو دیلو کلولـــە
بەختو ناوچاوی رەشـــی لەتاوا ئاوارەی چولـــە
تو کلیلیـــکی زنجیـرو کوتی پی ئەکەیتـــەوە •••
جەرگو هەناوی رەشـــی بەدبەختی بەر ئەدەیتەوە •
ئەوەش ئەزانـــم کەتو نەبەهرەی ، وەنەخـــەلاتی ،
بەلـــکوو بەروبووی بەپیتو فەرری تووی خـــەباتی :
چەن لافاوی خوین ، خوینی گەش وئال ، بوتو رژاوە ،
چەن کەللەی سەرو میشکی بلیمـــەت بوتو پژاوە ،

چەنپی هەلوەری بەدەم زنجیرو کوتی نراوە ،
چەن دەستو مەچەك لەناو ئاسنا بوتورزاوە ،
چەن مل لەسەرتو ، بەروژی روناك ، کرا بەپەتا
چەن جەستە ، چەن گیان ، سووتا لەبوتەی جەورو مەینەتا
چەن دلی ناکام ، ئیستا لە سەرتو ، ئەسپەردەی گلە
گلینەی چاوی چەن گوولی نازدار زەدەی چقلە
چەن گیانی نەبەز ، بو تو ، لەسەر تو ، گیرودەی بەندە
دیلی زیندانی تەنگو تاریکو ئەلقەی پیوەندە
چەن جوانە مەرگی خیر لەخو نەدیو کە گیانی دەرچوو
بەستەو گورانی ئاواتو هیوای توی لەسەر دەم‌بوو ...
بەکورتی ماکو هەوینی خوشیو شادی ژیانیت
بەنرخی بویە وەها گرانە قوچی قوربانیت .

ئوەریتی وەرزی سال

أ . ب هەوری

١ - جوتیار

من جووتیاری وولاتم
پاپیزە وەختە هاتم

بەمانگ زیاتر پیش پەلە
وورد لەسەرخو بی‌هەلە

تفاقی جووت هــەل ئەگرم
ری بو وەردەکــەم ئەگرم

بانـــــە ئەبرم تاکو جووت
توو ئەچینـــم روژە جووت

بە هوهو ئەرز ئەکیـــــلم
خەفەت لـەوی جی‌ییـــلم

ئەوســـــا رووئەکەمە خوا
تاکـــــو پەلەی لی‌ئـــەدا

هەوجارەکـــــەو مژانـــم
نەقیزەکەی ســـەر شانـــم

چـــــاتر لەشییرو تیـــرە
بو بەرزیی نیشـــــتمانم

سوودم بو هەموو کەســـە
شانازیی ئەمەم بەســـە

زیانم نیـــــە بوکـــــەس
چون خوم ئەکەم بەناکـەس

٢ ـ رەنجبـــــەر

من رەنجبەرم زســـــتانە
وولاتی من کویســــــتانە

چلوورەی بەفرو ســـــەرما
لـــەپرر وادای بەســــەرما

ڕێی دەرو دەشت گیراوە
ئامشـــوو ڕەوییـــش براوە
کالـــەو پیتاو ئەبەســـــتم
ڕوولەســـــەختی ئەوەستم

ئەمالم بەفری ســــەربان
کارو پیشـــــەی منزستان
خزمـــەتی ئاژال ئەکـــــەم
بەمە خوم خوشحال ئەکەم

بەروبوومی بزنو مـــــەر
وولات ئەهینیتـــــە فـــەر
گـــەورەو بچوك تیرئەکـــا
یەك مەر هەزار خیرئەکـــا

کەلـــــکم بو نیشـــتمانم
زورە خوشـــم ئەزانـــم
زیانم نیـــە بوکــــەس
چون خوم ئەکەم بەناکـەس

٣ ـ ئاو دیر

من ئاو دیرم بەهـــــارە
ســـوودو کەلـــکم دیارە
تەرو تووشی بەســـەر چوو
گول لەچەکـــەرە دەرچوو

زەوی شینو زەردو سوور
رەنگاو رەنگ نزیكو دوور
خـــــەفەت لەدل بەدووره
رەنگ گەش گولالەی سووره

بیل ئەنیمە سەر شــــــانم
بو سەیری زەویە کــــــانم
بو سەیری کشتو کــــالم
هوی ژینی خومو مــــالم

تاکو چـــاتر بیتە بـــەر
بو هەموو کەس سەراسەر
باش بەدل ئاوی ئـــەدەم
منیش وا خزمەت ئەکـــەم

خزمـــــەتی من وەهـــایە
وولاتیـــــش پیی ئـــاوایە
زیانم نیــــە بوکـــــەس
چون خوم ئەکەم بەناکـەس

٤ ـ سەپان ـ وەرزیر

هـــــاوین منیش ســــەپانم
ســــەپانی نیشـــــتمانم
کـــــاتی فرمــــانە ئەمرو
خوا نەمــکەی رەنجــــەرو

پەلە گەنمم جوانە
هوی زیندەگی‌ی وژیانە
پاش دروینەو گیرە
شەن کردن فەرموو ئیرە

وەرزیرم بەرەنجی شان
خزمەت ئەکەم نیشتمان
خەرمانی گەنمم سوورە
جەوال پر روو لەژوورە

بەشی ماڵو منالم
دائەنیمو خوشحالم
ئەوی تریشی بوشار
ئەی دەم هەموو بەدینار

بەم رەنگە زور کەس لەمن
سوود دارە دوستو دژمن
زیانم نیە بوکەس
چون خوم ئەکەم بە ناکەس

٥ ـ چوار وەرزی سال

ئیمە چوار وەرزی سالین
هەر چەن بەچاو منالین
سال وا زوو تی‌ئەپەری
جەرگی ئەمەن ئەبری

گەورەو پچوکیـــش ئەمری
مـــاوە فرمـــانە ئەکری

وەرە تو ئـــەی نەوجوان
کوشیش کە بو نیشـــتمان

ئەم خاکە پاکـــــە جواتە
دیارە دایـــــکی هەموانە

چاوی لەگـــــەنجو لاوە
هیوای تویـــە کـــەماوە

راپـــــەرە لاوی وولات
دلت پربـــی لـــەئاوات

ئاوات بو بـــەرزیی هیوا
بو خوینـــــدنو بو بروا

بروا بـــــەخوتو بەمن
نەکـــــەویە داوی دژمن

گەر راست بکەین ئەی برا
بو ژیـــان ئەبیتـــــە چرا

مەو شەهین

روناك رەؤف

دەســـتم بەسراوە لالـــە زمانم
نازانـــم چونە روژی دیســـانم

تەمو دوكەلیك وا لە سەر چاوم
ریگام تاریكە سەر لی شـــیواوم

شەهینی باخی بەرزی كوردستان
سەرسام وەســـتاوە نایەتە زمان

ئەلیم ئەی مەلی دەرون رونو پاك
بوچی بی دەنگی وەستاوی خەمناك ؟

بخوینـــە بە دل بلاوینـــەوە
شاخی سەختی بەرز بلەرزینەوە

بچریكینە تو بە دلو بە گیان
بلی هەربژی گەلی كوردســـتان

وەك من مەشیوی غیرەت بنوینە
بە دەنگی ناســـك بومان بخوینە

تا بە دەنگی تو ئیمەش هەمومان
هەستینە سەر پی بو ریی تیكوشان

بو بەرزی ولات هەمو بە یەك جار
پشتی یەك بگرین گەلەكەی وشیار
گەلی ووشیاری ژیر پەردەی ماتەم
خەبەر كەیتەوە رزگاربین لەخەم
گەرمن وەكو تو سەربەستو بی‌ترس
بگەرامایە سەرچل بەبی‌پرس
سەرسام نەئەبوم ئەگەرام بی‌باك
روژی ژیانی گەل ئەبو رووناك

یەكیتی و زانستی

كویە : دلزار

هیزی یەكیەتی‌و چرای زانستی
كورد رزگار ئەكەن لەژینی پەستی
خویندنە خوینی دلی میللەتان
زانینە دەوای دەردو عیللەتان
میللەتی نەزان سووك‌و ریسوایە
گەنجی بوخەلكەو رەنجی بەبایە
بخوینە ئەی كورد بەتەنیا خویندن
تو رزگارئەكا لەچنگی دوژمن
هیزی تاریكی جەهل‌و بی‌دادی
لەپیش لەشكری عیلم‌و ئازادی

ئەگـــــەر زەمینو زەریاش داگری
بی‌شك شكاوەو هیـــــچ‌خوی ناگری
ئیتر بخوینـــــە چەرخی بیســــتەمە
دنیا رووناكەو كوردســـــتان تەمە !

تەیل ...

دیلان

كام گیژە كـــــەوتومە ناوی ..
بوكام گیژە مەلەی سستم ..؟
پەلـــــەی بالی‌لـــــەگو كـــــەوتوم
كام چـــــلە كەتوتە مستم ..؟
بوچی بوو .. هەلپـــــەی جارانم
بوكوی‌بوو ... بازرەقەی بەستم ..؟

★ ★ ★

بوكـــــام ریســـــی بەخوری بووم
هەلم تەكان شـــــانو بالم .. ؟
بوكـــــام نیوە روی روناك بوو
بیداری شـــــەوگاری تالـــــم ..؟
یا بوكام هەنـــــگاوی دووربوو
تەووژمی ئاوانی كـــــالم ...؟

وام پێ ئـــەلی •• وای ئەژەنی

« تەپلی » ئەوتەشیەی رســتم •••

★ ★ ★

خرربێژەنــە •• دونیاکپــە

مــاوە پــانوو فراوانــە

بشــیرینە •• نەکێ بەچپـە

کوتەك بوسەری •• تاوانە •••!

تاوانــم کرد ••• نراپیمــا

موری ئەو جوتە چــاوانە •••

★ ★ ★

هەرچیـــم هەیە لیـــموەرگرە

لەشـــم ، ناوم ، جولەم ، تینم

بێ گروو •• پیســـتی ئەندامم

بێ کە •• بەبەیداخی ژینم •••!

بەرەللای کە هــەوری « توانج »

بوئە ستیرەی بەختی شـــینم ••

★ ★ ★

بەلام •• شــتی لەموخمــایە

« اوتوم » نای هینیتــە دەری

هیـــچ دەســـتەلاتی ناتوانی

پــەناو زەفەری پێ بــەری

ئەزانی‌چی ؟ ... ئـــەمن کوردم
گەلای کوردانـــەم ناوەری ..!
دە بیژەنـــــە .. دونیاکپـــــە
« دل » لەتویی ئاراما خپە ...

ئەی سروشت

وینەی هەلبەستی سەربەست
هەولیر ج : غەمگین

خوتو جوانیت ئەی سروشـــــت
ئەی دایکی جوانی ،
ئەی هیز دەری خوشی
ئەی سروشت ئەی کانگای دلداری
بەیەهارت کەبەرگی سەوز ئەپوشی
بەدلدارانت ووردو درشت .
ئەی سروشت ئەی کانگای دلداری
ئەی مەلبەندی کامەرانی
پیم بلی ئەی تاریك کەری دلم
بوچی هەلوەری لەباغچە ژیان گولم ؟
کوا پەلکی ؟ کوا بونی ؟ کواچلی ؟
کوا ژینی رابوردوی جاران ؟
بو هەلوەرا پەلکی بەبای پاییز ؟

بو بونی نەما لەباغچەم هەرگیز ؟
ئەی سروشت چون ئەتوانم بی ئەو
بژیم بەبی بونی ، بەبی رەنگی ؟
ئەبی سەودا سەربم بەروژو شەو
بگریمو بنا لم هەمیشە بەبیدەنگی
ئەوا تیکچو بەهاری ژینم
بەبی ئەوتاکە گولە
کەوتووم بیهیزو تینم
کوری شیوەنم لەدلە
وادیارە ئەی سروشتی بیباک
توی هوی تیکدانی ژیان
توی جوی کەری دلان
تابژین بەسەرکزیو خەمناك
بەلام من ، من ئەی جانەوەر
گولم ئەهینمەوە بوخوم
نەك بلیم دیلی بەندی توم
بگەریم ویلی کیوان ، دەربەدەر
ئەو گولەی کەبەهیوای ئەژیام
بەخوینی دل ئەبو ژیتەوە
ئەگەرچی هەر بەتەنیام
بەلام پشتی توم پیئەچەمیتەوە •

بەدەست کاری‌یە وە لە کلیل‌و دمنە وەرگیراوە .

نموونەی کوردی‌یەتی

ـ محمد مصطفی کوردی : سلیمانی ـ

فیسقەگولە باڵندەیەکی زۆر پچکۆلەی جوانکیلەیە ، ئەڵێن لە پایزانا ئاو ناخواتەوە ئەگێڕنەوە کە فیسقەگولەیەك لە ناو چەم‌و ئاویکی خۆشا ، لەسەر لقی توترکێک ـ کەبەریک ئەگریت وەك شاتوو وایە وە زۆر خۆشە ـ هێلانەی کردبوو ، وەسێ چوار بێچووی هەڵ هێنابوو ، زۆر دڵی بەم هێلانەو بێچوو چەم‌و تووترکە خۆش‌بوو ، وە لە خۆشیانا شەوو ڕۆژ وەك هەزار داستان بە هەزار زبان ئەی خوند ، هەر چەن گوێی لە زیکە زیک‌و جرووکە جرووکی بێچوەکانی‌یەوە ئەبوو بست بست باڵای ئەکرد ، وە هەمیشە وەك هەڵەکەسەما هەڵ‌ئەـ سووڕرا ، ئەم بێچووانە هەر چەن تینویان بوایە ، لەو ئاوە ساردە روونە بی خەوشە بە دەنووك چەن دڵۆپیکی بو ئەبردن‌و ئەی‌کرد بەدەمیا ـ نەوە ، وە هەرچەن برسییشیان بوایە ، چەن دەنکیکی لە بەری تووترـ کەکە بو ئەکردنەوەو ئەی‌دانێ . وە هەر کاتیکیش هەتاوی لێ بدانایە ، باڵە تەنکە برنجوکی‌یەکەی بو ئەکردن بەسیبەر ، وەشەویش بەسەـ ریانەوە هەڵ ئەنیشت ، بەم پێ‌یە ئەم بەسەزمانە شەوو ڕۆژ هـــەر خەریکیان بوو ، وە هیچ حەسانەوەو ئارامی نەبوو ، جارجاریك نەبێ کە ئەچوو نەختیك دوور ، لەسەر لقیك بەرامبەریان ئەنیشتەوەو دەستی ئەکرد بە خوندن ، بەلامەوە ئەمەش هەر نزای چاوە زاربوو ئەی خوند بەسەریاناو کوفی ئەکرد .

رۆژێک لە رۆژان (کەرگەدەنگێک) ـ کە لە نزیک ئەو چەمە لە ئەشکەوتێکا ئەژیا ـ هاتە خوارەوە رووی کردە چـــەمەکە بۆ ئاو خواردنەوەو مووشەکردنو خۆ خوراندن ، وا ری‌کەوت هات بەلای هێلانەی فیسقەگولەکەداو دەستی کرد بە مشە مشو خشە خشو خۆ خوراندن بەو تووتررکەی کە هێلانەکەی پێوە بوو ، بێچوە بەسەزمانە ـ کان کەوتنە خوارەوە بۆ ژێر پێی ، هەموو وەک بولە تری فلیقانەوەو بوون بە ئاو ، دایکەی کەساس چاوی تاریک بوو ، لە زیکە زیکو هاتو چو بەو لاوە هیچی پێ نەکرا ، هەر ئەی زریکان ئەت ووت رولە رۆ ئەکاتو بۆیان ئەلاوێنێتەوە و ئەلی : ئای جەرگی برراوم رەنجەرۆ خۆم ! ..

کەرگەدەنگەکەش دوای تێریی‌و تێراوی‌و شەتاو کردنی خــــوی سەرەوژوور بوەوە بۆ ئەشکەوتەکە . فیسقەگولە جەرگ سووتاوە کەش وەک ژاندار هەر ئەهاتو ئەچوو ، وە لەبەر خۆیەوە ئەی ووت : پەیمانم بێ ئەبێ ئەم کەرگەدەنگە بکوژم وە هێلانە لەناو چاویا بکەمو بێچووی تیا هەل‌بینم ، سا خوایە توش فریام کەوەو دەستم بگرەو تولەم بسێنە !

شەوی بەسەرا هات ، ئنجا رۆژ لەم هەژارە دل شکاوە لێ قەوماوە چون بوەوە ، بوەوە بەیانی ، هەل‌فرریی‌و زریکانی‌و رویشت وە هاواری برد بۆ هەموو فیسقەگولەی ئەو چەمو دولە ، وە کیشی کردن بۆ جێی بێچوەکانی وە زۆر باش بەسەر هاتەکەی بۆ گێررانەوە ، وە جێی کەرگەدەنگەکەشی پیشان دان ، وە پێی ووتن . ئنجــــا خوتانو مەردایەتی‌تان ئەبێ هەر چونێک بووە ئەم تانەیە لەسەر چاوم لادەن ،

ئەمانیش دوای تی‌بینینی‌و راویژیکی زور برریاری لە ناوبردنیان دا ، ئەهاتن پول پول خویان لە جوگاکە هەل ئەکیشاو ئەچوون لە ریی کەرگەردەنگەکەدا ـ کە ریگایەکی خلیسکی هەلدیرگە بوو ـ خویان رائەوەشان‌و دیسان ئەچوون‌و ئەهاتنەوە تا وایان لی کرد ئاوی لی هەل نیشت‌و بوو بە لیتە ، دوای دەمیکی کەم کەرگەدەنگەکە کاتی هاتنە خوارەوەی هات ، بەرەو چەمەکە تەکانی دا ، سا دو سێ هەنگاویک روی یا نەروی هەل‌خلیسکاو ترازاو تەپاوتل هات بو چەم • کاتیک گیرسایەوە ئەستوی بوو بوو بە ئەسپون •

ئنجا پولی فیسقەگولە تیی ووروکان‌و هەردوچاویان هەل‌کولی وە فیسقەگولە جگەر سووتاوەکە هیلانەی لە چاویان هەل بەست‌و بیچووی تیا هەل‌هینا‌و بە ئاواتی خوی گەیشت‌و تولەی لەبەر چـــاوی خوی بو سەندو پەیمانەکەشی چوە سەر •

بەراستی هەر بلیسەی ئاگری کوورەی دەروونی زورلی‌کراوە کە کیو لەبن دینی ، ئەگینا فیسقەگولە لە کوی‌و کەرگەدەنگ لەکوی !!

تکایە

ئەم جارە ژمارە پینجی گوفاری هیوا بە یاسیکی میژوییی‌و نیگاریکی شاری هەویر ئەرازیتریتەوە یارمەتیمان یدەن !

سەربەستی ئافرەت

- نووسینی : کامەران -

خوێندەواریو ئافرەت

کچەکانتان بنێرنە قوتابخانە •• بابخوێنن ، تاخۆیان هەستبکەن کە ئەبێ سەربەستبن • (دیل تاخۆی رانەپەڕێت رزگاری نابێت) خوێندەواری : یەعنی زانستی ، پیشەسازی ، پاكوخاوێنی ، پێشکەوتن ، بەگژ نەخۆشیدا چوون ••

خوێندەواری ئەم هەموو (پێروزیانەیەو) زۆری تریش ، کەواتە بۆچی ئافرەت لەخوێندەواری بێبەری بێت ••؟ ئافرەتی خوێندەوار ئاسۆی بیری فراوانتر ئەبێت ، منالەکەی خاوێنترو باشتر بەخێو ئەکات ••

کچەکەت بنێرە قوتابخانە ، با تێبگات ، گەلان چۆن پێش کەوتن ، ژنانی گەلانی ئازاد چۆن شانبەشانی پیاو تێئەکۆشن بۆپێشکەوتنی گەلەکەیان ••

پێویستە لەشارەکانمانا ، بەتایبەتی لەلادێکانمانا قوتابخانەیکی زۆر بکرێتەوە بۆ (ئافرەت) ، وە هەروەها بۆ (نێرینەش) وە من پێویستی

ئەزانم کەلە لادێکانا خوێندن (اجباری) بێت تاسێ (پۆل) رۆژی وەختێکی مناسب پێیان بخوێنرێت •• وە لەسەر پێشکەوتن خوازەکانیش پێویستەخەڵك هان بدەن بۆ کچ ناردنە قوتابخانە •

شـــــوو کردن :

(ژنو ژن خوازی) ـ الزواج ـ بە زۆر دەورا رۆیشـــــتووە تا گەیشتۆتە ئەم دەورە ، زۆر بەرگی پۆشیوە ، تا ئەم بەرگەی پۆشی •• لەسەرەتای ژیانی ئادەمزادا ، نە هیچ قانوونیك هەبوە ژیانی خێزانێتی بەرێ‌بەرێوە ، وە نەهیچ دینێك •• بەڵام کەبەرەبەرە ژیانی کومەڵایەتی پیش کــــەوت ، وەژیان تطوری کرد خێزان پێــــك هاتنیش بەپێی ئەوە گوررا ••• تا وای لێ‌هات کە (ژنومیرد) معلوم بوون •• بەڵام (برا) ئەیتوانی خوشك بێنێت ، کە ئەم چەشنە (جووت بوونە) لەمێژوی کۆنی مصردا زۆر ئاشکرایە •• ئنجا ئەوەش نەما •• بەڵام ئەگــــەر برایێك ژنێکی بهینایە ئەو ژنە ئەبووبەژنی براکانی تری ئەوپیاوە ••• بەرەبەرە بەملیۆنەها ساڵ ئەمەش نەما •• تاوای لێ‌هات تەنیا (ئاموزا ئاموژا بێنێت) وە (پورزا پورزا) وە خالوزا خالوزا ـ لەناوخیزاندا •• بەڵام خاڵ خوشکەزا نەهێنێت وەیان مام برازا •••

بەپێی گورانی ژیانی کۆمەڵایەتی ، وای لێ‌هات کەژن نەتوانێت لە (یەك مێرد) زیاتری هەبێت ، بەڵام پیاو بتوانێت لـــە یەك‌ژن زیاتری هەبێت ، چونکە لەزۆر کۆنەوە (بڵێم لەسەرەتای ژیانەوە) ژن هەر لەژێر دەستی پیاودایە ، لەبەر ئەوەیە کەژن بەناچاری (هەوێی) قبوڵ کردوە بۆخۆی •• بەڵام پیاو مێردی دووهەمی قبوڵ نەکردووە ••• دینەکان زۆر رێ‌وشوێنیان داناوە بۆ (ژن هینان) بەڵام هێشتا ژن هەر

رزگاری نەبوە لە (هەویّ) بۆچی ؟ چونکە ژن (ژێردەستە) •• (کەی ژن محتاجی پیاو نەبوو) ئەو وەختە لە (یەك ژن زیاتر) هێنان نامێنێت •• وەوەختێکیش ژن محتاجی پیاو نابێت کە سەربەست بێت ، وەوەختێکیش سەربەست ئەبێت کە (شەریك بێ‌لە پێ گەیاندنو بەش‌کردنا = انتاج وتوزیع) •

(نا ســـــەربەستی‌ی ژن) لەزۆر شتایە بەئایەتی لەمەســـــەلەی شووکردندا ••!

کچ ناتوانێت بە دڵی خۆی شووبکات ••

کچ لەشارو دێدا ئەفرۆشرێت ••

(ژن هەوێ‌ی هەیەو هیچ چاریش نیە) •••

لەژنێ زیاتر هێنان کارێکی پەسندنیە ، ئیشێکی ریك‌وپێـــك‌نیە ، تاوانێکی زۆر زۆر گەورەیە کەبەرامبەر بە (ژن) ئەکرێت ،لەژنێك زیاتر هێنانی یەعنی (ئاژاوەی ناوماڵ) دروست کردن ، ئاسودەیی‌ی مرانن ، دووبەرەکی نانەوە ••

لە (قورئان)ی پیرۆزدا (سورەتی النساء) ئایەتی سێ‌هەم ئەمەیە :

« فانکحوا ما طاب لکم من النساء مثنی وثلث ورباع ، فان خفتم ألا تعدلوا فواحدة » •

بەپێ‌ی ئەم ئایەتە (ئیســـــلام) ئەتوانێت تا چوار ژن‌بێنێت ، بەڵام ئەگەر هاتو ترسا لەوەی نەتوانێت بە (عەدالەت) لەگەڵیان بجوڵێتەوە ، ئەبێت یەکیك بهێنێت (••• من کەئەڵێم چوار ژن مەرامم ئەوەیە کە چوار ژن بەیەکەوە) نەك یەکێك بمرێت ، یەکێکی‌تربێنێت ، یان‌یەکێکیان تەڵاق بدات یەکێکی تربێنێت •

بەو ئایەتەدا بۆمان دەرکەوت کە بەپێی (دینی ئیسلام) ئیســـلام ئەتوانێت تا چوار ژن بێنێت بەڵام بەشەرتێك کە بەعەدالەت لەگەڵیـــانا بجوڵێتەوە (یەعنی چونیەك لەگەڵیان بجوڵێتەوە) •

بەڵام ئایا کەس هەیە بتوانێت (چون یەك) لەگەڵیان بجوڵێتەوە ؟ نەء ••• نەء ••• کەواتە پێویست نیە لەژنێك زیاتر بهێنرێت ••

(قورئانی) پیرۆز ئایەتی (١٢٩) دووبارە لەسورەتی (النساء) دائەمەیە :ـ

« ولن تستطیعوا ان تعدلو بین النساء ولو حرصتم »

لاموایە ئەم ئایەتە تەفسیری زۆرئاشکرایە •• لەئایەتی پێشودا بۆمان دەرکەوت کە ئەگەر (توانیت بەعەدالەت لەگەڵیان بجولیتەوە) قەی ناکات تا چوار ژن بێنە ، بەڵام لەمئایەتەدا ئەفەرموێت (ناتوانن چونیەك لەگەڵیان بجوڵێنەوە ئەگەر زۆر زۆریش هەوڵ بدەن) ••• کەواتە لەژنێك زیاتر ، هێنانی ، پیاو تووشی گێرەوکێشەییکی زۆر ئەبێ •

لەتەفسیری (منار)ی بەرگی چوارەم ، لاپەرە ٣٤٩ دا امام شیخ محمد عبده ••

ئەڵیت : هەرکەسێك بەووردی سەرنجی ئەودووئایەتە بدات ئەزانێت کەوا رێدان بە لەژنێك زیاتر هێنان لەئیسلامدا ، مەسەلەییکی تەنـــگە ••

وەئەڵیت : ئەو ماڵەی دووژنی یەكپیاوی تیابێت ، ئەو ماڵـــە نەئاسودەیی ئەبێنن وەنە ریكوپێکی •• بەپێچەوانە پیاوەکەش یارمەتی ژنەکانی ئەدات بۆشێواندنی ماڵەکە ••

لەیەك ژن زیاتر هێنان لەرووی (وجدانیە)وە شتێکی پەسندنیە ••

وەلەرووی کۆمەڵایەتیشەوە ، کۆسپێکە لەرێی سەربەستیی ئافرەتدا ، بەڵام ئەبێ ئنجا لەوەبکۆڵینەوە ، کەئایا (ئەم ژن لەیەکێك زیاتر هینانە) بوە بەهۆی دیلێتی یان بەپێچەوانە •• منئەڵێم ، دیلێتی‌یکە بووە بەهۆی لەیەكژن زیاتر هێنان (وەکو لەوەوپێش ووتم) وە بەلای منەوە کە ئەمە باوەری منە ، وە وەرگیراوە لە (رأی) فەیلەسووفێکی کۆمەڵایەتی ، ئەم گیروگرفتە لەبنەرەت چار ناکرێت تا ژیانی‌ئافرەت بەم جۆرەبێت •• ژنو ژنخوازی چۆن لەوەپێش گوراوە ئێستەش هەر بەرەو گوران ئەچێت ،وەبەپێی ژیانی کۆمەڵایەتی رۆژێك ئەبێت کە پیاو هەر (یەكژنی ئەبێت) زیاترنا •• وەئەمەش وەختێك دێتە دی کەژن محتاجی پیـــاو نەبێت (کەی ژن محتاجی پیاونەبوو هەوێ نامێنێت) باشە کەئێمە ئەزانین تا ژیانی کۆمەڵایەتیمان نەگوررێت گیروگرفتی لەژنێكزیاتر هێنانیش چار ناکرێت ، کەواتە بۆچی لەمەبدوێین ؟ بۆچی‌ئاموژگاریی خەڵك بکەین؟ لەمە ئەدوێین وەك (حەقیقەتێك) ، لەمـــــەئەدوێین وەك لێ‌دوان لە (شتێکی نابەدڵ) لەمە ئەدوێین بۆ فراوانکردنی ئاسۆی بیرمان • لەضدی (لەژنێك زیاتر هێنان) ئەجو لێ‌ینەوە چونکە سوودێکی هەر ئەبێت ئەگەرچی (زۆرزۆر) کەمیش بێت ، لەمە ئەدوێین بۆ ئەوەی رێ پابکەینەوە بۆ لابردنی بۆ (خنکاندنی) ،مەرام لەناوبردنی (ژنلەیەکێ زیاتر هێنان) •

ئێستە بنچینەی خێزان (ژیانی ئابووریە) •• وەکو ووتمان تێکرا کەی ژن محتاج نەبووبە پیاو رزگاری ئەبێت •• بەڵام دوا رۆژ بنچینەی خێزان (ژن هێنـــــانو شووکردن) تەنیـــــا خۆشەویستی ئەبێت ، خۆشەویستی •• چونکە ژنو پیاو وەكیەك ئەبن کە سەربەستبوون •

پیاوانی نەمر

لەزانایانی نەتەوەی کورد

مەلا عەبدوللای بەیتوشی

لەسەدەی دوانزە هەمی کوچی دا (هـ) وەك پیاوە زرنگ‌و زاناکانی ترمان بەدریژایی ژیانی خزمەتی زمانی عەرەبی کردووەو لەدوای خوی گەلی نووسینی میژوویی‌و ئەدەبی‌و هەلبەستی ئایینی زور نایابی بوبەجی هیشتون‌و نووسینە بەنرخەکانی بەسالەها لەناو نامە خانەکـــان وەیان لەکون‌و قوژبنی مزگەوتەکانا لەژیر چینی توزو خولا ماوەتەوە بەلام دەستی کردگار بەزەیی پیاهاتوتەوەو نەی ویستووە ئەم زانا مەزنە رەنج بەخەساربیت‌و ناوی کویربیتەوە • بەدانسقە بەدەس خەتی ماموستا بەیتووشی نوو سراویکی عەرەبی کەهەلبەستیکی ئایینی‌یە لە نامە خانەکەی ماموستا جەمیل بەندی روژ بەیانی ماوەتەوە •

ئەم ماموستایەیش کە سەردەمیك لەبەصرە بووە لەناو زاناکـــانی کویت‌دا باسی ئەم هەلبەستە نایابەی بوکردون لای کویتیە کانیش مەلای بەیتوشی ناوبانگیکی زور گەورەی هەیە ، بەم بونەیەوە لەگەل ماموستا جەمیل بەندی پیك هاتون کە لەژیر ناوی (نەظم الزەواجیر) دا چەن نوسراویکی ماموستا بەیتوش لە چاپ بدەن کە پیشەکیەکەی بەقەلەمی ماموستا جەمیل بەندی بنوسریت ، مژدە بیت وا ئەم نووسراوە ئەسەریە بەم نزیکانە بلاو ئەکریتەوەو چەن ژمارە یەکی بوماموستا جەمیل بەندی ئەنیرریت • کە ئەمەیش مژدە یەکی خوشە بو زانایانی مەزن •

گوته

زاناو شاعیری ئەمر

چەمچەماڵ ـ محمد نوریی توفیق

ژیانی : یۆهان فۆلگجانج گۆتە لە رۆژی ٢٨ـ٨ـ١٧٤٩ دا لە شاری فرەنکفۆرت لەدایك بووە ، زانای بەناوبانگ لەنەتەوەی ئەڵمانە ، باوکی پشتیوان (مەحامی) بووە • هەر چەندە ژیانی هەڵبەست بێژەکان لە لێك دانەوەی شیعرە کانیانا دەر ئەکەوێ بەڵام شیعرو هەڵبەستی کەسیان وەك گۆتە ژیانی دەر ناخا ، چونکە هەڵبەستەکانی گۆتە لەدڵێکی راستو بێ مەراییەوە دەرچووە ، هەر ، لەبەر ئەوەیە کە ئەڵێن نووسراوەکانی گۆتەو پەندەکانی یەك لەیەکتر گرنگ ترن ، بەڵام لەهەردووکیان گرنگتر ژیانێتی • گۆتە لەبارەی ژیانی خۆیەوە ئەنووسێت ، لەنووسراوە بەناو بانگەکەیا (ژیانی شاعیرێتیم) کە باسی ژیانی خۆیو چەند کەسێکی تر وەك ئاگۆستین ، ئابێلا ، رۆسۆ ، لەووتارەکەیا دەر ئەخا •

بەخێو کردنی : هەرچەندە گۆتە بەمناڵی نەنێرراوەتە قوتابخانە

سەرەتا ییە کانەوە ، بەڵام باوکی چەند مامۆستاییکی زیرەكو ناوداری بۆ گرتووە تاکو فێری خوێندەواری بکەن ، وەکە تەمەنی گەیشتۆتە ١٦ ساڵی باوکی ناردوویەتە دانشگای (لایپزگ) وە هەرچـــەندە باوکی حەزی کردووە گۆتە لە دانشگای حقوقدا بخوێنێ بەڵام گۆتە خووی داوەتە شیعرو رەسمو نیگار کردن ، وەلەو دانشگایەداو دەرەوەی لەو پیشەیەدا شارەزایێ تەواوی پەیدا کردووە ، وە بەهۆی نەخۆشی‌یێکەوە کەلەو کاتەدا تووشـــی ئەبێ واز لەخوێندن ئەهینێو ئەگـــەرێتەوە فرەنکفۆرت • لەپاش چەند ساڵێك گۆتە ئەنێرنە دانشگای ستراسبورگ، لەم قوتابخانەیەدا گۆتە دەست ئەکا بەخوێندنی زانستی‌ی سروشت (علمی طبیعی) و پزیشکی لەگەڵ حقوقدا ، وە لەپاش تەواوکردنی دانشگاکەی هەمیسان ئەگەرێتەوە بۆ فرەنکفۆرت لەوی دەست ئەکا بە مەحامێتی •

گۆتەو ژن : ژیانی گۆتە لەگەڵ دڵداریدا زۆر رێك بووە • هەر لەتەمەنی ١٥ ساڵیەوە دەستی کردووە بە حەزلێ‌کردنی (کریتخن) ناوێك • هەروەها لەتەمەنی ٧٤ ساڵیشدا حەزی لە (ئۆڵریکە فۆن لۆتسۆ) کردووە ، وە دەردی دڵی‌خوی بە هەڵبە ستێکی جوانو ناســـك بۆ دەربڕیوە • بەم جۆرە ئەبینین کە ژن لەگەنجیەوە تاپیری ئاوەڵی ژیانی گۆتە بووە • لە شاری لایپزگ دا حەزی لەکچی کابرایێکی چێشت‌کەر کردووە کە ناوی کاترینە شۆنکۆین بووە • هەروەها لەکاتی قوتابێتیدا حەز لە کچە لادێیێك ئەکا کە لە شیعرە کانیا زۆر بەجوانی ناوی

ئەبا بەڵام زۆر لەسەر ئەو دڵدارییەی ناڕوا چونکە لە دەرسەکانیا زۆر دوا ئەکەوێ • وە دڵخوازەکەشی شوو لەخۆی حەرام ئەکا پاش ئەوەی گۆتە وازی لێ ئەهێنێ • لەدوایدا گۆتە ئەچێ بۆ شاری ووتسلار و حەز لەکچێك ئەکا کە ناوی (شارلۆن بۆف) ئەبێ بەلام کە ئەزانێت دەزگیرانی هەیە وازی لێ ئەهێنێ • وە پاش گەرانەوەی لە شـــاری ووتسلارەوە بۆ فرەنکفۆرت کچی سەرەکی بانقێك ئەخوازێت کـــە لەجوانیا لە شاری فرەنکفۆرتا هاوتای نەبوە ، بەڵام سەبارەت بەوەی لەگەڵ ژنەکەیا رێك ناکەوێ ماڵەکەیان لێ تێك ئەچێ و دەست لەیەکتر هەڵئەگرن ••

گۆتەو زانستی : لەبەر خوێندنەوەی زۆرو زیرەکیی خۆی لە زانستیدا شارەزایییەکی زۆر پەیدائەکا تا وای لێهات کە زۆر نەزەریاتی رەت کردۆتەوەو نەزەریاتی تازەی داناوە • گۆتە کە فەیلە سووفێکی بەناو بانگی ئەڵمانیە لەسەر فەلسەفەکانی ئەفلاتون رۆیشتووە • وە ئەم نەزەریانەی خوارەوە پیشانی ئەدەن کە گۆتە تا چە رادەیێـــك بلیمەت بووە :

١ ـ زاناکان وایان دانابوو کە جیاوازییەکی تەواو لەبەینی پەیکەری ئێسکی ئادەمزادو مەیموونندا هەیە ، چونکە ئێسکێك لەبەینی هەردوو چەناگەی مەیموونا هەیە بەڵام ئەوئێسکە لەلەشی ئادەمزادانیە ، ئەوەندە هەیە پاش لێکۆڵینەوە یێکی زۆر گۆتە ساغی کردەوە کە ئەوئێسکە لە

ئادەمزادیشا هەیە ، بەڵام هەر لە منالیەوە ئەو ئێسکە بەچـــــەناگەوە نووساوە ، وە زاناکان لەئەنجامدا ئەو ئێسکەیان ناونا ئێسکی گۆتە •

٢ ــ گۆتەی زانا گۆڕانی پێش کەوتنی دارودرەختی دۆزیەوە کەئێستا لەزانستیی نەباتا بە (ماتۆمۆرفۆزا) ناو ئەبرێ ، واتە هـــەموو دارو درەختێك لە گۆپکەوە پەیدا ئەبێ • وەگۆتە لەزانستیی جیۆلۆجیشدا دەسێکی باڵای هەبوە ، وە لایەن گیریی نیوتۆنیە کانی کردووە کـــە وتوویانە رووی زەوی لە ئاو پێك هاتووە ئەمە بە پێچــــــەوانەی وولگانیەکانەوەیە کە وتوویانە رووی زەوی لە بوومە لەرزەپێـــــك هاتووە • وە زاناکانی جوگرافیای ئەمڕۆ ئەو هەردوو بیرو باوەڕەیان پەسند کردووە •

گۆتەو روژەڵات : گۆتە زۆر حەزی لە زمانەکـــــانی روژەڵات کردووە ، وەگەلێك کتیبی لەبارەی روژەڵاتیەکانە وە خۆیندۆتەوە • بەتایبەتی نووسراوەکانی روژەڵاتیەوانی (مستشرق) نەمسەیی (یۆزن فۆن هامەر بورج شتاڵ) کە لە ئاینی ئیسلامو پێغەمبەر محمد (سەلامی خوای لێ بێ) سەر سام بووە •

وەگۆتە لەدواییی ژیانیا نامیلکەیێکی لەسەر محمد (ص) و ئاینی ئیسلام دانا بەڵام فریا نەکەوت تەواوی بکاو بەسەریا مرد • لەبەر ئەوەی روژەڵاتی زۆر خۆشویستووە بەزمانی ئەڵمانی دیوانێکی شیعری بەناوی روژەڵاتو روژاواوە داناوە • لەو دیوانەیا باسی هەڵبەستەکانی روژەڵاتو روژاوائەکا ، وەویستوویە شیوەی شیعرەکانی هەردوولا لەیەك نزیك بکاتەوە • گۆتە لەروژی ٢٢-٣-١٨٣٢ دا لەتەمەنی ٨٣ساڵیدا مردووە

بەشی کشتوکال

لوکــــە (پەمو)

عثمان رضا علی

هەموو وولاتیك لە دنیادا هەول ئەدا بو پیشخستنو ئاواکردنەوەی وولاتە کەی لەبەر ئەوە هەموو هەولو تقەلایێك ئەدا بو کەلك لی بینینی ئەو شتانە کە کردگار پیی بەخشیوە • وولاتی ئیمەش هــەروەکو هەموو وولاتیکی کە چاوی لەپاشە روژیکی رووناك بریوە پیویستە ئەو جورە شتانەی ئەبنە بربرەی ژیانی ئابووری وولاتەکەمان بەچەشنیکی تەواو بە کاری بهینیت • هەروەکو بەنەوت ئەووتریت زیری رەش ئەتوانین بەلوکەش بلیین زیری سپی • لەبەر ئەوە وولاتی ئیمــــە ئەتوانیت بیجگە لەوەی پشتی بەتووتنەوە بەســـتووە پشتیش بەبەری بەکەلکی لو کەوە ببەستیت بەجوریکی وا هەول بدا بو چاندنو زیاد کردنی تاوەکو لوکە ببیتە هوی سامانیکی وا کەبتوانریت بەو هویەوە بەشی لەو دەلاقانەی لەژیانی ئابوریماندایە پربکریتەوە •

ئیستا لوکە یەکیکە لە بەکەلکترین دەستکەوتی کشتوکالی محصولی زراعی ، لە هیزی وولاتدا بەتایبەتی لە میسرو هیندستانو ئەمریکادا ، چونکە کارگاکانی رستنو چنین لەوولاتە (پیشەسازی صناعیە) کاندا ئیعتمادی تەواو ئەکەنە سەر لوکە وەهەتا ئەتوانین بلیین یەکەمین هویەك بو داگیر کردنی میسر ئەوەبو هەتا ئینگلتەرە لوکەی میسر تأمین بکا بوکارگاکانی لەنکشایر • هەر بەم بونەیەوە چاندنی لوکە لە وولاتانی

ئەوروپاو ئەمەریکادا گەلی پەرەی سەندووە •

لوکە گەلی کەلکی هەیە ، لەمانە : بو دروستکردنی دەزوو ، چنراوەکانی = منسوجاتی لوکەی سپیو رەنگاورەنگ ، دروستکردنی بەرە وفەرش ، لەگەل ئاوریشما تیکەل ئەکری بو دروستکردنی چنراوی ئاوریشم ، پیشەسازی = صناعەتی تەقەمەنی (مفرقعات) ، بو دروستکردنی رووی پیچکە ئوتوموبیل تەلی کارەبا ، بو دروستکردنی کاغەز تووەکەش ئەکریت بە رونی نباتی ، بەسابوون ، وەئەدریت بە ئاژال بوئالیك •

لوکە زور چەشنی هەیە لەمانە دووچەشنیان زور باوون ، یەکەمیان (اکالا روجرز) کە زورترینی لەبەشی ناوەراست وە خوارووی عراقدا ئەچینریت دووەمیان (کوکر ولف) کە بەتایبەتی لەبەشی ژورووی عراقدا ئەچینریت •

پیش ئەوەی جوتیار بیەویت لوکە بچینی ئەبیت دووشتی گرنگ بخاتە بەر چاوی • یەکەمیان چەشنی گل (زەوی) لوکــــە باشترین بەر ئەدا ئەگەر لە زەویکدا بچینریت گلەکەی قوری گران (الطينيــة الثقيلة) وە زور لماوی نەبیت ، لوکە حەز بەگلیك ئەکا نەزور قایم وەنەزور لماوی بیت بەلکی تیــــکەلی هەردوو چەشن بیت ، هەروەها بوونی کالسیوم لەناو گلدا زور باشە بو لوکە • دووەمیان ئاوو هەوا : لوکە لە نباتانی وولاتی گەرمە وا دەرکەوتووە باشترین لوکە لەوشویناتە ئەبیت کەپلەی گەرمای لەدەوری ٣٥ ــ ٤٠ پلەی سەنتیگرادابیت ، هینــدی چەشن لوکەهەیە ئەتوانیت لە جیگا یکا باش بژی کەگەرما یەکەی لەپلەی باسکراو زیاتربیت هەروەکو چەشنی لوکەی . میصری •

لوکەش هەروەکو هەموو نەباتیکی تر دوچاری نەخوشی وە جانەوەو (حشرات) ئەبیت • لە عیراقدا دووچەشن جـــانەوەر بەزوری زیان ئەگەیینی بە لوکە • یەکەم کرمی پەلە داری قوزاخەی لوکە (دودە جوز القطن المرقطە) ئەمە گەورەترین دووشمنی لوکەیە لەعراقدا ، بەلام لوکەی ژووروی عیراق هەموو سالیـــك کەمتر دوچاری ئەم جانەوەرە ئەبیت وە بومان ساغ بوتەوە کە زیانی واگەورە هەتا ئیستا لەجوتیارەکانی ژووروی عیراق نەدراوە • ئەم‌کرمە نەبەردە تووشی قوزاخەو گوپکەی گولی‌لوکە ئەبی وەئەبیتە هوی ئەوەی گوپکـــەی گولەکان هەل‌وەرین وەقوزاخەکان کون‌کون وەلوکەکەی ناویان رەشی‌و کویروك ببن •

کرمی پەلەداری قوزاخەی لوکە هەتا چەند سالیك لەمەو پیـــش بوبوەگەورە ترین کوسپیك لەرێی چاندنو زیادکردنی لوکە لەعیراقدا بەلام ئیستا چارەی ئەمە دوزراوەتەوە ، ئەتوانریت بەدەرمانی (ئەندرین) کرمەکان لەناوببریت وەنەهیلریت زیاتر تەشەنە بکەن • ئەنـــدرین یا بە فروکە وەیاخو بە پەمپ ئەکریت بەلوکەوە •

دووەم جانەوەری (جالجالوکەی سوور = العنکبوت الاحمر) ئەمەیش تووشی گەلای لوکە ئەبن جال‌جالوکەی سوور جـــانەوەری وورد ووردن زور بەئاسانی بە چاو نابینرین ئەبنە هوی ووشك کردنی گەلاکان وەلەپاشا ووشك کردنی هەموو نباتەکە • ئەم جال‌جالوکـــە ووردانەش بە توزی گوگرد وە هیندی دەرمانی تازە داهاتو چـــارە ئەکریت هەروەکو کرمی پەلەداری قوزاخەی لوکە کەمتر دوچاری لوکەی ژووروی عیراق ئەبیت هەروەها جال جالوکەی سووریش

ئەوەندە زیان نادات • زور سال ئەمدووو جانەوەرە زیاندارە زیانیـــــان ئەگاتە ٩٠٪ ی بەری لوکەی هەریمی خواروو ، وەناوەراستی عیراق هیندی جوتیار لە وولاتی ئیمەدا لوکە بەگول ئەکا بەلام وا بومان ساغ بوتەوە کە باشترین لوکە ئەوەیە کە بەدیراو بکریت چونکە ئاودانی ئاسان ئەبیت وەخزمەتو چنینی بەرە کەشی باشتر ئەکریت • هەروەها بوئەوەی بەریکی باش لە لوکە وەربگیریت جوتیارەکانمان ئاگـــادار ئەکەین کە زور بەریکو پیکی چاودیری ی هەموو پی‌ویستیکی چاندنو خزمەتی نباتەکان بکەن • وە ئاگاداری ی هەل بژاردنی تووی باوەر پی‌کراو وەزەوی باش پی‌ویستە • بوچاندنی لوکە پی‌ویستە زەو یەکە باش ئامادە بکریت ، قوول بکیلریت ، تەخت بکریت ئنجا دیراوەکانی لەروژ هەلاتەوە بەرەو روژئاوا بەدووری ی یەکتر لەیەکتریەوە بوریک بخریت • هەروەها ئاودانی ریکوپیک بەپی‌ی پی‌ویست وە زیادوکەمی پلەی گەرما بدریت ، لەگەل ئەمەشدا بژارو پاچە کولە نەخریتە پشـــت گوی‌وە • ئەمانەی باسم کردین لەگەل زور شتی‌تر هەن ئەبنە مایەی سامانیکی گەورە بو جوتیارە کانمان ، وەپاشان ئەبنە هوی زیاد کردنی پارەی گەل (الدخل القومی) لە وولاتە کەمانا ، ئیترئەتوانین بە لوکەو تووتنو گەنموجو ، وەبەمیوەی باشمانەوە بنازین •

راست کردنەوە :ـ

لە لاپەرە ـ ٢٥ ـ دا لەسەر ووتارەکەدا هەلە کراوە راستیەکەی ئەمەیە : ئەم باسە لە کتیبی ـ دراسة فی الادب الکردی ـ ماموستا رفیق حلمی ـ وەرم گیراوە ، نوسینی ـ لوســــی پول مارگریت ـ ی فەرنسی‌یە •

بەشی‌هیواو خوینندە وارانی

براشیرینە کاە روژنامە باش

زور جار لەم باسە دوواوین‌و ووتومانە گوفاری هیوا هی گەلی کوردەو بوخزمەتی کوردی بادنیانی‌و سووورانی‌و لوری‌و فەیلی‌و هەمو کورد زمانیکی جهان بلاو ئەکریتەوە • بەواتەی تاك‌و تەرای سەر لی‌شیواوانی بەسەزمان ، هیزی بازووی ئامادە بووی پیاوانی دلسوزی فرمان لەدەس هاتوو سست‌و پەست نابیت •

وئاشکرایە هیچ باغچە یەك نیە درکی تیا نەروابیت بەلام گول خزمەتی ئەکریت‌و درکیش ریشەکیش •• انجا تکا لەهەمو خویندەواریکی کوردزمان ئەکەین کەبزانن پەرەکانی گوفاری هیوا کراوەیە بو نووسینی هەموو شیوەو زمانیکی کوردی‌و تکایە بزانن ئامانجمان پیروزەو بەس •

کاك پیناو

لەبارەی هەلەی لەچاپ دانی هەلبەستی بەستە بوموسیقا وە گلەیی تان کردبو بوراست کردنەوەی چاوە روانی ژمارەی پینجەمی گوفاری هیوابکەن ••

حویجە : ع پیشنیارە کانت زور بەجی‌یە بەلام هینانەجی‌ی بەستراوە بە لی‌بوردن‌و دلسوزی پیاوانی مەزن و نیشتمان پەروەرانی وولاتە کەمانەوە کە چاپخانەمان ببی ئەوسا تیپ ریکخەرە کانیشی لەخومان ئەبیت‌و کاغەزی گوفاری هیوا سپی‌و لاپەرە کانیشی زیاتر ئەبیت ••

کەرکوك کاك فیض الله محمد :

ئیمه یش لەگەل توادین بەلام کە نووسەری باسی موسیقاو ئاواز نەبیت بلیینچی !

کەرکوك ماموستا نەریمان

هیوا زور هیوای بە ماموستایانی پیروز هەیە کە لەهەمو شوینیکی نیشتمانە کەیانا خزمەت بکەن بیئەمەی مەدحیان بکریت بەم‌هویە لیژنەی هەلبژاردن نووسینە کەتیان هیشتەوە بورن

کەرکوك: کاك رایەربوتابی

پرسیارە کانت پەیوەندی یان نیە بەگوفاری هیواوە تکایە لەخاوەنەکانی پرسیاربکەن‌و بزانن ..

تکای لی‌بوردن

ئەو نووسینانەی لیژنەی هەلبژاردنی ووتار پەسەندی نەکەن ناگەریتەوە بو خاوەنەکەی ببوورن ..

ئەوانەی لەناردنی ئابونەی گوفاری هیوا لەمەزیاتر دوابکەون گوفاریان بونانیریت گلەیی نەکەن ..

— لەپیش لەدایك بوونیا حالی خوشتربوو —

ژنوومیردیك لە بەینی خویانا دەمەقالیکی توونگیان ئەبی وە ئەوەندەی پی‌ناچی میردەکەی بە توورەیی‌یەوە جلەکانی لەبەر ئەکاو ئەچیتە دەرەوە . کوورە پچکولەکەی بە ماتی‌یەوە روو ئەکاتە دایکی ئەلی : تووخوا دایەگیان ئەگەر هەر شووت نەکردایە بە باوکم حالمان لە ایستا خوشتر نەئەبوو ؟

لیکولینەوە

لەشەقلاوە : کاك محمـــد مەولود نامەیەکی بوناردوین بەناوی (لیکولینەوە) لەچیروکەکانی ژمارە (٣) ی هیوا دواوە ، ئەلی « ئەو لیکولینەوەو رەخنەیەی ئەگیری ئەبی لەدەروونو میشکیکی روون بی کینە هەلقولابیو بەدەستیکی خاوینو سپی بخریتە سەر پەرەی هیوا بوراست کردنەوەی چەوتیو دروستکردن نەك بو دەرخستنی هەستو پیا هەلخویندن وەیا تولەسەندنو گیرەشوینیو رووخاندن لەدواییدا دیتە سەر چیروکی [بریانەهاتیتا یەوە] ئەلی « چیروکەکە بەرووداویکی راستەقینە ئەزانم کەلەناو جەرگەی کومەل رووی دابی بەلام هەلاتنەکەی زیرن سوتانی بەو جورە نەختیك گران ئەبینم چونکە زیرن هیشـــتا نەبوبوو بەدەستگیرانی راستیی وەیا ژنی وەئەم بزووتنەوەی زیرنە دوورە لەوەی کەپیش رویشتنی سوارە پیی ووت « ئوی •• سوارە گیان •• چی دەلیی •• دلداریە دوور بەدوورەکەمان بمینی •• بە بەرزی شەرەفەوە چاکترە •• هتد » ••

لەپاشا ئەلی « لەکاتیکا ئەمە ئەنوسم فرمیسکیکی پەشیمانی کـــاك مصطفام لەیادە کەبەتەواوی توانای هونەری چیروك نوسینی مان پیشان ئەدات » لەپاشانا دیتە سەرچیروکی دووەم (دلسوزی نەمر) ئەلی :ــ

« کەنووسینەکانی ماموستا (ع) ئەخوینمەوە خوین لەلەشما دیتـــە جولان ئارەزووی ئەوە ئەکەم ئیشیك بکەم وە وا ئەزانم کـــەبەرەو کامەرانی •• روناکی •• وفینکیە کیخوش ئەچم » ••

لەســــلیمانییەوە کاك شیخ مصطفی شــــیخ عارف لەژیر ناوی

(چاوپیاخشاندنێك بە ژمارە (٣) ی هیوادا) نامەیەکی ناردوە ئەڵی :
« بەراستی هیوا بەرە بەرە شتی وامان بوبلاو ئەکاتەوە کەشایانی سوپاسی بی‌پایانە » وە یەکە یەکە هەموباسەکانی ژمارە (٣) ی زور بەدڵبووە لەدوایی‌دا ئەڵی : « ئەوی کە سەرنجی راکیشاوم ئەو تەنیا شەش دیرە هەلبەستەکەی (کامەرانە) کە من ناوی ئەنیـــم پەندی کامەران » وە ئەخوازم کامەران بی‌بەش‌مان نەکات کەهەمووژمارە یەکی گوفاری هیواو شتیکمان لەم هە لبەستەی بو بنووسیت •

— هەردوکیان نیرن —

جەردە : کابرا چییت لەگیرفانایە بمدەری

ریبوار : بوخاتری خوا ژنەکەم ژیانم پی‌تاڵ‌ئەکا ئەگەر بە گیرفانی بەتاڵ بچمەوە ماڵی •

جەردە : منیش ژنەکەم ریسوام ئەکا ئەگەر بەدەستی بەتاڵ بچمەوە ماڵی •

— دەرمانەکە بە کامیان کەوت —

دوکتوریك جارجار سەری لە نەخوشیکی بەخییل ئەدا ، دوای چەن روژیك دوکتورەکە بە ایش چوو بو شاریکی‌تر • کەهاتەوە بەریکەوت چاوی بە یەکی لە کوورەکاتی کابرای نەخوش کەوت لی‌ی پرسی باوکت چونە ، ئایا دەرمانەکانی منی پی‌کەوت ؟

کووورەکە ووتی : نەبەخوا دوکتور ! بەو نا بەلام بەایمە کەوت وە پارەیەکی باشی بو بەجی هیشتین •

چیرۆکی ژماره

« پەنجافلس »

شەقلاوە ـ مەم

ئەو بەیانی‌یە نە من •• نە کاکە (س) •• چ کامیکمان ئارەزوی لەخەو هەلسانمان نە ئەکرد•• وامان لی خوش ئەهات کە هەتا•• هەتایی لەناو نوینە شرەکانمان پال‌کەوین • جگە لە گشت بەیانیانی رابوردوو ئەو بەیانی‌یە چ خوراکمان نەبو •• نە •• نان • نە شەکروچا •• کە تاکە خواردنە خوشەویستەکەمان بو • دوینی هەتا ئیوارە لە گەراج چاوە نوریمان کرد •• نە •• نان • نە پارە چ شتیکیان بو نەناردین • جاران هەفتە بە هەفتە •• یەك جورکی پرر لە (نووردەووە) نانمان بو ئەهات •• گەلی جاریش هەندیك میوژ یان دوشاو •• یان چەند گویزیکیشی لەگەل ئەبو •• بەتایبەتی هەفتەی (دوایین) ی مانگ یەك چاریکە دیناریشی لەگەل ئەبو •

بەلام ئەو روژە داماوو شیواوی ئەوە بوین کە ئەبی بوچ ئەم هەفتەیە بی بەشیان کردبین ؟!•• ئەبی ئەوانیش شتیکیان بە دەستەوە نەبیت •• وەیا ئاردیان نەمابی ؟• لەسەر خەمی خومان خەمی ژیانی ئەو باوکو دایکە نەخوش‌و (دەستوپی سپیانە) و خوشکو برا بچکولەکانمان •• کە ئیمە •• لەسەر زگی ئەوان ئەژیاین •• بە هوی ئەوەی کە لـــە

دیەکەمان ناردرابوینە قوتابخانەی شاری (ھ) بو خویندن •• خەمی ئەوانیشمان لەسەر شان بار بو •• لەگەل ھەستی ئەوەش کە ئیمە ئەرکیکی چەند گرانین لەسەر ژیانی ئەوان •• لەو کاتە رەشـــــەی گرانیەش ••

لەژیر ئەو ھەستو بارە ھەردوکمان بە زگی برسیو لەشی گران لەژیر نوینـــــە شرەکانمان •• بە وەررسی •• و کررو تاســـاو •• ھەناسەمان ھەلئەکیشاو پەلمان ئەکوتان •

بیشك ھەق بوو ، قەوماوی ئەو ھەفتەیە لە دەریاییکی بیری قوولی ترسینەردا نقوومان بکات • زور لەسەر ئەو کریە نەرویشت کە کاکە (س) لەپرر بە دەنگیکی نزمو نوساو گوتی :ــ

ــ کاکە (م) •• با ھەلستین بچینە قوتابخانە !•• بەخوا •• ئەمرو دەرسی گرانمــــــان ھەنە •• نازانم چون ئەتوانین روو بەرووی ئەو دەرسانە ببین بە زگی برسی •• و بی ئەوەی شەوی رابوردووش بتوانین کەمو زور بەسەریان بچینەو •• یا شتیك ئامادە بکەین ؟!••

بەراستی بە چاکی گویم لە ووتارەکەی کاکە (س) نەبو بویە لە وەراما پیم گوت :ــ

ــ باوەرت بیت (کاکەلە) لەبەر نالەو قورەقوری زگم گویم لە نالەو نووسکە نووسکی تو نیە •• برەك دەنگ ھەلینە •• دەنگ •• تا بگاتە گویم ••

زوری پی نەچو بە لەشی گرانو زگی خالی •• بە خاوی ھەلستاینە سەر پی •• ھەندیك خومان کیشایەوە •• وە بی ئەوەی بتوانین ھەندیك ئاویش ھەلکیشین لە بیرەکەی ناو ئەو کولانەیەی لە ناویدا ئەژیاین

بو ئەوەی دەمو چاوو دەستمانی پی بشوین •• لە دەمی کولانەکە خومان هاویشتە دەرەوە •• وە ریگای قوتابخانەکەمان گرتە بەر ••

بە دریژای شەقامەکە بونی هیلکەوروونو •• پەنیرو ناسکەنانو •• گوشتیبرژاو •• وچا •• و جورە خواردەمەنی خوش •• خوشمان ئەهاتە لووت•• بە هەموو هیزمان هەناسەی دریژ•• دریژمان هەلئەکیشا بو ئەوەی بەو بونە خوشانە سیپەلکمان •• ببوژینیتەوە •• وە نەختیك شورشی زگمانی پی دابمەرزینین •

لەبەر ئەوەی من پچوكو کورتەبالا بووم •• تەوانای بزوتنەوەو رویشتنم لە کاکە (س) ی دریژو لاواز زیاتر بو •• هەردوکمان لاواز بوین بەلام من (تیك سمراو) و ئیسك ئەستورو •• ئەو زراوو کشاوە بو •• بویە بە دوورم نە ئەزانی ئەگەر رەشەبایکی بەتین هەلی بکردبایە کاکەی رائەفراند ئەگەر منیشی وەك گلولەیەك لەو دەشتە نەختبا تەقلە بازی •

بەلام بەختیاربوین چونکی شەوی رابوردو بارانیـــــــکی بەهاری کووچەو کولانە خولاویەکانی شارەکەی رشاندبون •• وکەمیك قوراوی کردبون جا بو خو راگرتن هیزمان پی نە ئەویست مەگەر بو ئەوەی پیمان بگوزینەوە •

زور لە قوتابخانە دوور نەبوین کە لەناو قورەکەی پیش دەمم •• چاوم بە پەنجا فلیسکی سپی کەوت !!• بە هیزیکی سەیر •• وەك پشیلە کە پەلاماری نیچیر ئەدا •• وا پەلامارم دا •• وام ئەزانی لە دەستم را ئەکا •• هەلمگرتو •• مستیك قوریشم لەگەل هینا !!•• بی بیر کردنەوە •• پیش ئەوەی پەنجا فلسەکە بخەمە گیرفانم •• ئاوریکی

(گیلانه) م له کاکه (س) داوه •• بو ئەوەی تاقی بکەمەوە •• ئاخو چاوی لەم راووشکارەو ئاگاداری ئەم هەراو هوریایەیە •• یان نا ؟!•

وا دیار بو کاکه •• زور چاك ئاگاداری هەرایە •• کـــە بە دەم تیك ئالاوی گوتی :ـ

ـ ئەوە •• پارە بو •• لەناو قورەکە ؟!•• هەلت گرت ؟! چەند بو ؟•• پەنجا فلس ؟!••

هەردوکمان کررو مات بوین •• له خوشیانا زمانمان بەسترا •• وام ئەزانی هەمو گەنجینەی زەمینم دوزیوەتەوە •• لەبەر چاوی خەیالما هەزار چەشنە خواردەمەنی ریز کرا •• ئاو زایە دەممەوەو بەری ئاخافتنی لی گرتم •• (وایە ئومید •• مروف کە تریســـــکیکی لی دەرکەوت بە شەوی تاریکی بەهار بە خەیال نەخشی ئەوەندە وورد وورد دروست ئەکات •• کە بە نیوەرو •• بە چاوی راستەقینە نەبینریت) •• منیش کە وام ئەزانی بەو پەنجاییە هەمو خواردەمەنی جیهانم هاتە چەنگ •• ئەو کاتە خوم لە بەرزترین پوپەی کامەرانی ئەدی ••!•

ئەگەر چی •• ئاگاداری هەوالی کاکە (س) نەبومو نەمئەزانی لە چ بیریك دایە •• بەلام سەرم لەوە سورمابو •• چون وا زوو لەشی سووك بو وە بە شاقاوی دریژو گورج بەریگاکەدا ئەرویشت !•

کە زەنگولەی قوتابخـــانە لیدرا •• زور دلخوش بووم •• بەو پەنجاییەی گیرفانم •• خوم بە خوم ئەگوت •• هەرگیز برسی نیم !•• ئای چەند تیرم •• گورج قایشەکەی پشتم گیرایەوە جیگای خوی چونکە بەیانی کونیکم گورجتر کردبو ••

هیچ شتیك پەستی نەکردبووم کاکە (س) نەبیت •• کە لە ناوەندی

دەرس (وای ئەزانی زور بی‌هوشم) !٠ جار لە دوای جار بەبی هەستی سەری ئەهینایە بناگویم بو ئەوەی هەر جارە پیم بلی « ئایا ماوە » کەچی ئاگادار نەبو ٠٠ من لەبەیانی‌یەوە ٠٠ دەستیکم هەر لەو گیرفانەیە کە پەنجایەکەی‌تیدایە وە هەزاران جورە یاری‌و هەلپەرکیم لەگەل کردووە، وە ناچار ئەبووم هەر جارە وەرامی بدەمەوە کە « بەلی ٠٠ ماوە » ٠

وای لی‌هات جیگام نەبو خومی تیا بشارمەوە ٠٠ وە بیری ئەوەم بو ئەهات کە کوشکو تەلاری ئومیدو کامەرانی یەکەم بروخینم ٠٠ وە لە رکا پەنجا فلسیەکە لەپیش چاوی کاکەم توند ٠٠ هەتا دەستم ئەروا دوور تی‌ی هەلدەم ٠٠ بە تایبەتی کە هەستم کرد لە ووچانی « فرصتی » دووەم بە توندی لە لایەن کاکە ٠٠ چاوەدیری (مراقبە) ئەکریم خو ئەگەر بەرەو چایخانە ٠٠ یان دوکانەکەی مکتب چووبام ٠٠ پیشی لی ئەگرتم ٠٠ خوش‌و ناخوش ٠٠ ئەی‌گیرامەوە ٠٠

دەرسی سیەم لی‌درا ٠٠ دەرسی فلکیاتمان بوو ٠ هەرچەندە ماموستا باسی روژو ئاسمان‌و زەمینی بو ئەکردین ٠٠ ئاگاداری چ نەبووم ، دووشت نەبیت ٠٠ قورەی سکم‌و پەنجایەکەی گیرفانم ٠

کە ماموستا هاتە سەر باسی پیك هاتنی زەمین ٠٠ وە چونیـــــەتی بەهیزی (جاذبیە) من وام ئەزانی هەموو زەمین‌و ئاسمانیش لە پەنجایی پیك هاتووە وە لەسەر پەنجا فلسی ٠٠ پارە ٠٠ راوەستاوە ٠٠ روژم لەلا ئەوەندەی پەنجافلسیەك پی جوان‌و پرشنگ‌دارو پرسوود نەبو ٠٠ هەروا ئەستیرە گەروکەکانیش ٠

لە دەرسی چوارەم هەرچەندە ماموستا باسی چەند بنگەییکی (قاعدە) ییکی ئەندازیاری بو ئەگیراینەوەو شەرحی ئەکردن‌و لی‌ی ئەکولینەوە ٠٠

هیچی نەئەچووە میشکمەوە هەر ئەوەندەم لا راستو •• ماقوول بو کە بنگەی هەمو زانیاریێك هەر پارەیەو •• پەنجافلسیەو خواردەمەنیە •

لەپرر ماموستا کاکە (س) ی هەلساندە بەردەم قوتابیانی پول •• و پرسیاریکی لی کرد •• وە چاوەنوری وەرام دانەوەو •• شرحو ئەنجامی •• لی ئەکرد •• کاکە بی ئەوەی لە پرسیارەکە بگات •• وە پیش ئەوەی بیر لە وەرامەکەی بکاتەوە وە بزانی چی ئەلی گوتی :ـ

ـ ماموستا •• پەنجا فلس !!••

قوتابیەکانی پول هەمویان لەپیکەنینا بەرەو پشت بوونو •• شین هەلگەران •• ماموستا ئازا بو توورە نەبو ؟! هەتا هیزی تیـــــدابو •• دوقیکی (پشتمل) لە پشت ئەسکوردی کاکە دا ••

کاکە سەری لەگەل دوقەکەی ماموستا چەماوە •• و راچلەکیو •• لە ترسو لەشەرما بە روویکیسوور هەلگەراو •• کوورو •• گرژ •• بە کزی گەراوە جیگاکەی •

بەراستی منیش پیکەنینم هات •• جا نازانم •• پیکەنینەکەم •• بە کاکە (س) و وەرامەکەی و بەســــەرهاتی ئەو کاتەی بو •• وەیا دەنگدانەوەی بیروو هەستی خوشی ئەوەبو کە پاش نیو سەعات بی گومان لە چیشخانەیەك دائەنیشم •

بەلام کە •• ئاوریکم لە کاکە •• دایەوەو •••دیتم ئاو زابووە چاوەکانی •• وە لا لیوەکانی ئەلەرزینەوە •• ئەو هەستە خوشەم بلاوەی تی کەوتو •• لە ناو لیلایی گومی چاوەکانی کاکەدا بزر بو •• و دلم ساردبوەوە •

ـ برا •• خوا کەریمە •• گریانی پی ناوی ، وام بە کاکە گوت •

رەوە فرمیسکێك لەسەر رووومەتە گەرداویەکانی جوگەیان بەستو لەسەر چەناگەی لیکیان دایەوەو تك •• تك •• رژانە سەر تەختەکەی بەردەمیو ئەرزەکەی بەر پێیەکانی •• پاش چەند کاتێـــك کرێو هەنسكقوتدانەوەییکی زورو هەولدانێکی ئاشکرا توانی قسەیەك بکات کە پرسی :-

ئەری •• دەرسی •• دووەم •• چیمان •• ھ • ە • یە ؟!

زانیم کە گەیشتوتە گەروو وخەریکە ئەرژی بەهیواشی دەستم بوی درێژ کردو پەنجایەکەم خستە ناو دەستی •• کاکەپی‌ی گەش بوەوە •• و بزەییکی گرینوکی لەسەر لیو پەیدابو •

منیش هەستم بەهیمنیك •• هیمنیکی خوش کرد •• هەستم بەوە کرد کە •• باریکی گەورەو گرانم لەسەر شانم لادا •

ـ بەردەکە پتەوتر بوو لە سەری حاکم ـ

شاهدیك بانگ کرا بو مەحکەمە بو شهادەت دان •

حاکم : ئەو بەردە کە بارام مالی بەسەری مەردانا گەورەیی چـــەند ئەبوو ؟

شاهد : کەوتە باس‌کردنی بەردەکە بەلام بەتیکەلوو پیکەل •

حاکم : دریژی مەکەرەوە بەقەد سەری‌من ئەبوو ؟

شاهد : بەلی ئەبوو ، بەلام ئەو پتەوتر بوو •

باوەڕ پێکراوی هیوا

ل :ـ

بەغـــــداد : ١ ـ ماموستا بەشیر موشیر ـ حیدرخانە ٠

٢ ـ حسین حاجی عارف ـ گازینوی سەرچنار

ســولەیمانی : ١ ـ رؤف معروف ـ خاوەنی کتیبخانەی گەلاویژ ٠

٢ ـ محمد عارف معروف ـ خاوەنی کتیبخانەی زیوەر

کـــرکـــوك :ـ عمر بێ کەس ـ شەقامی سیروان

کفـــــــری :ـ صابر حاجی فتح الله ٠

خانقــــــین :ـ عبدالکریم خضر ـ خاوەنی کتیبخانەی خانەقین ٠

شـــــقلاوە :ـ مەخزەن سفین طه ئەحمد خوشناو

هەولــــــیر :ـ خاوەنی کتیبخانەی سەربەستی رؤف عبدالله

کـــــــۆیە :ـ خاوەنی کتیبخانەی حاجی قادری کویی احمد شوان

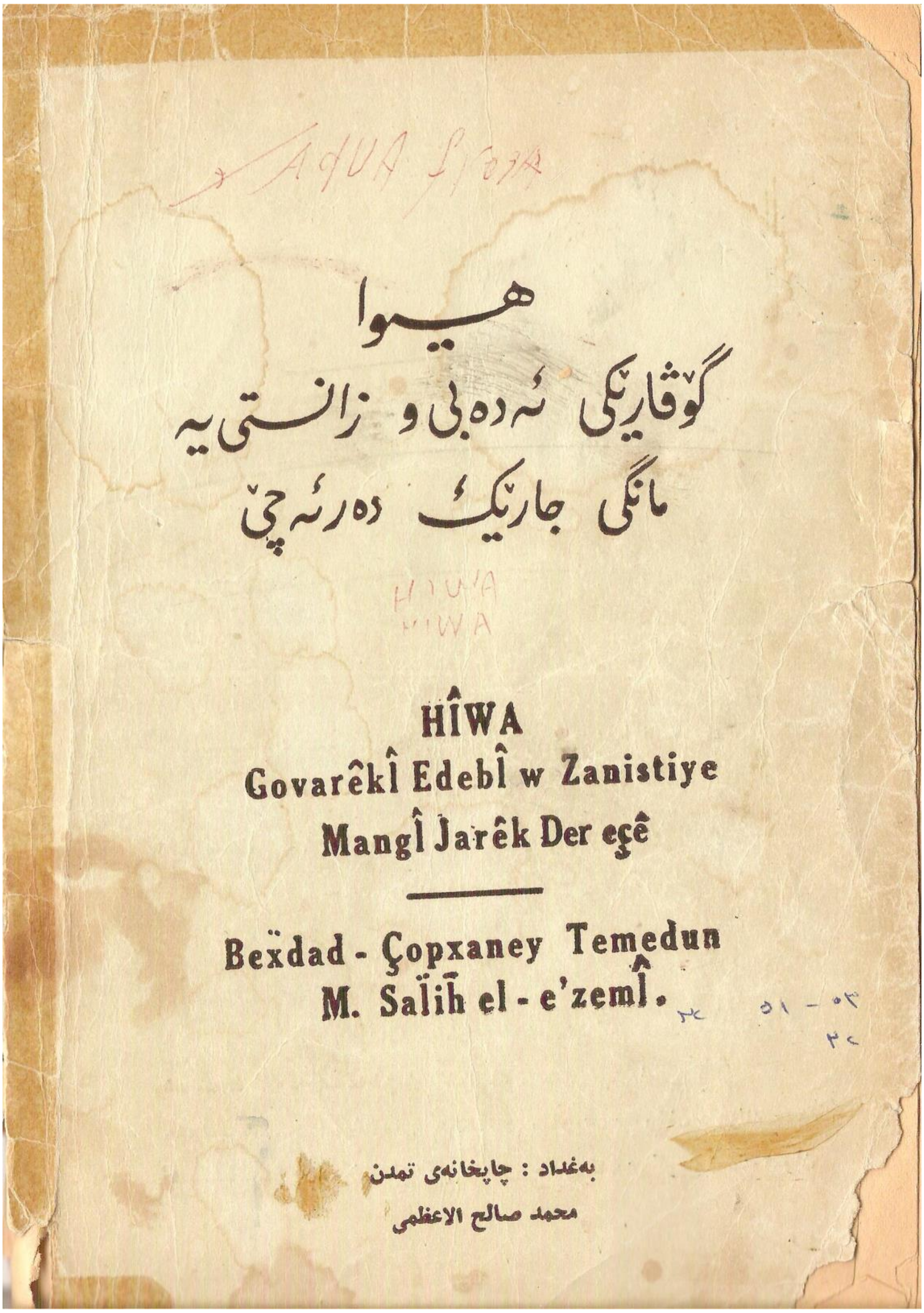

هیوا

گۆڤارێکی ئەدەبی و زانستی یە

مانگی جارێک دەرئەچێ

HÎWA

Govarêkî Edebî w Zanistiye

Mangî Jarêk Der eçê

Bexdad - Çopxaney Temedun

M. Salih el - e'zemî.

بەغداد : چاپخانەی تمدن

محمد صالح الاعظمی